

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Lars Halvardsson

Efter ens tal ska ingen dömas

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Ämnesområde: Straffrätt

Termin: 8

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar	4
1.2 Metod och material	5
1.3 Disposition	5
2 BEVISVÄRDERING	7
2.1 Den legala bevisteorien i Sverige	7
2.2 Fri bevisvärdering	8
3 METODER VID BEVISVÄRDERING	11
3.1 Temametoden	11
3.2 Värde motoden	11
3.3 Beviskravet i brottmål	12
3.4 Hypotesmetoden	13
4 UTSAGEANALYS	14
4.1 Inledning	14
4.2 Utsagans uppkomstbetingelser	14
4.3 Iakttagelsen	15
4.4 Minnesfunktionen	15
4.5 Återgivning	16
5 PSYKOLOGER SOM SAKKUNNIGA	17
5.1 Aktuell forskning	17
5.2 Analys	18

6	BEVISVÄRDERING AV UTSAGOR I PRAXIS	20
6.1	NJA 1991 s. 83	20
6.2	NJA 2005 s. 712	21
6.3	NJA 2009 s. 447 I	21
6.3.1	Tingsrätten	22
6.3.2	Högsta domstolen	22
6.4	NJA 2009 s. 447 II	23
6.4.1	Tingsrätten	23
6.4.2	Högsta domstolen	23
6.5	Analys av 2009 s 447	24
7	HÖGSTA DOMSTOLEN OCH FORSKNINGEN	26
7.1	Utsagan ska vara lång, sammanhängande och klar	26
7.2	En detaljerad utsaga	26
7.3	Utsagan ska vara konstant mellan olika förhörstillfällen	27
7.4	Utsagan ska inte ge anledning till tvivel	27
7.5	Hur utsagan berättas	28
7.6	En självupplevd berättelse	28
7.7	Målsägandens reaktion efter övergreppet	29
7.8	Sammanfattning	29
8	”SÄPOMANNEN”	31
8.1	Inledning	31
8.2	Tingsrätten	31
8.2.1	Förevarande utredning	34
8.2.2	Tingsrättens bedömning av trovärdigheten	34
8.2.3	Utsagans tillförlitlighet	36
8.2.4	Analys av tingsrättens dom	37
8.3	Hovrätten	37
8.3.1	Målsägande E:s skador	38
8.3.2	Målsägandens intresse för BDSM	38
8.3.3	Dator och telefon	38
8.3.4	Hypotermi	39
8.3.5	Brister i utredningen	39
8.3.6	Hovrättens bedömning	39
8.3.7	Analys av hovrättens dom	40
9	AVSLUTANDE KOMMENTARER	41

9.1	Nämndemännens vara eller icke vara	41
9.2	Sakkunniga	41
9.3	En hållbar utredning	42
9.4	Resningsnämnd	44
9.5	Slutord	45
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	48
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	50

Summary

One of the most difficult moments of a judge is how to evaluate an oral statement. When dealing with sex crimes the oral statement is usually the biggest evidence, it is therefore important that an oral statement is valued in an objective and acceptable manner. In Sweden, there is no legal regulation on how an evaluation on oral statements should work. There are guidelines for the evaluation of oral statements, for example is there a requirement of objectivity and that the valuation should be done after the general experiences.

The million dollar question is how can the members of the court *really* determine whether an oral statement is true or not. The Supreme Court has in practice held a number of criteria for evaluating whether an oral statement is true or not. These criteria are widely used by lower courts. In my work I investigate whether the criteria's that the Supreme Court uses have any support from scientific evidence in the witness psychological research today. How the supreme courts criteria's largely lack scientific support is remarkable.

In Sweden has psychologist's involvement in the criminal process been heavily debated. In the 1980s psychologists were frequently used in the court. It was tempting for the court to bring in an expert who could determine what was true and false. Swedish courts are in great need of increased knowledge in areas such as witness psychology. In the section with possible solutions I give a suggestion of how psychologist's knowledge could be used in the courtroom.

Deficiencies in investigations are a common problem. The solution to the problem of evaluation of oral evidence is perhaps more sustainable investigations. A thorough investigation would often make the evaluation of oral evidence unnecessary.

Innocent people are sentenced to prison, that is a fact. It is difficult for a sentenced person to achieve a new trial in the Supreme Court. It is not enough that a prosecutor ignores his duty of impartiality for a new trial, it is necessary that all new evidence is presented. If a board that is independent from the police and the court would revalue a person's judgment it would provide a more stable state governed by law.

Sammanfattning

Ett av de svåraste momenten för en domare är hur de ska värdera en muntlig utsaga. Vid sexualbrott är det vanligt förekommande att en utsaga är den största bevisningen, det är därför av största vikt att en utsaga värderas på ett objektivt och godtagbart sätt. I Sverige finns det ingen lagreglering om hur en bevisvärdering ska gå till. För att rättssäkerheten inte helt ska försvinna finns det riktlinjer för hur en bevisvärdering ska gå till, det finns krav på objektivitet och att värderingen ska ske efter allmänna erfarenhetsatser.

Hur kan man då avgöra om en utsaga är sann eller ej? Högsta domstolen har i praxis slagit fast ett visst antal kriterier för hur man bedömer att en berättelse är sanningsenlig. Dessa kriterier används i stor utsträckning av underinstanserna. I mitt arbete undersöker jag huruvida HD:s kriterier har något vetenskapligt stöd i den vittnespsykologiska forskning som bedrivs idag. Att HD:s kriterier i stor utsträckning saknar vetenskapligt stöd är anmärkningsvärt och hot mot rättssäkerheten.

I Sverige har debatten om psykologers medverkan i straffprocessen varit utdragen. Under 1980-talet blev det inflation i hur man använde psykologer i domstolen. Det var lockande för rätten att plocka in en expert som kunde avgöra vad som var sant och falskt. Sveriges domstolar är i behov av ökad kunskap inom områden som t.ex. vittnespsykologi. I avsnittet med möjliga lösningar ger jag ett förslag på hur psykologers kunskap skulle kunna tillgodogöras av domstolen.

Brister i utredningar är ett vanligt förekommande och ett stort problem. Lösningen på problemet med bevisvärdering av muntliga utsagor är kanske en hållbar utredning. En grundlig förundersökning skulle i många fall göra bevisvärderingen av muntliga utsagor onödig.

Att oskyldiga människor döms till fängelse är ett faktum. Att som oskyldig få till stånd ett resningsförfarande i HD är svårt. Att en åklagare åsidosatt sin objektivitetsplikt eller att förhör hållits på felaktiga sätt räcker oftast inte för resning utan det krävs helt nya bevis. En resningsnämnd som är fristående från polis och domstol skulle öka rättssäkerheten.

Förkortningar

RB	Rättegångsbalken
BrB	Brottsbalken
DN	Dagens Nyheter
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
SOU	Statens Offentliga Utredningar
HD	Högsta Domstolen
SekrL	Sekretesslagen

1 Inledning

Sent en kväll på hösten 2003 fick jag ett telefonsamtal av en väns mamma, hon var upprörd och ledsen. Hennes son hade precis hämtats av polisen som förklarat att han var misstänkt för en grov våldtäkt. Han blev häktad med fulla restriktioner och med det helt avskuren från omvärlden. Bland vänner och bekanta spreds snabbt rykten om vad som hade hänt och min vän var på ett sätt redan dömd. Efter två månader kom ärendet upp i tingsrätten. Under förhandlingen målades en bild upp av min vän som var helt främmande. Det var fruktansvärt att se min väns uppgivna blick när åklagaren gång på gång pressade honom med uppgifter som var helt tagna ur luften. Det var än värre när domen kom, min vän blev dömd till fyra års fängelse och 90 000 i skadestånd till kvinnan. Jag visste att han var oskyldig men i tingsrättens dom stod det att kvinnans berättelse var tillförlitlig och skulle ligga till grund för domen. Min vän var fortfarande häktad men nu utan några restriktioner. Han var uppgiven när man hälsade på och uttryckte flera gånger att han inte ville gå igenom allt en gång till i hovrätten. Hans advokat övertalade honom att de skulle överklaga, vilket han också gjorde. I hovrätten kallades en vän till kvinnan som vittnade om ett telefonsamtal som de hade haft några dagar efter domen avkunnats i tingsrätten. Vittnet hävdade att kvinnan hade ljugit om den påstådda våldtäkten. Efter vittnesmålet gick försvarsadvokaten hårt åt målsäganden som efter bara några minuter bröt ihop och erkände att hon fabricerat allt. Min vän blev friad men hade blivit märkt av det svenska rättssystemet för resten av sitt liv.

1.1 Syfte, frågeställning och avgränsningar

Efter min väns rättegång stod det klart för mig att en subjektiv bedömning av en människas trovärdighet kan användas som bevis i en rättegång. Att på en lögn få någon dömd till ett långt fängelsestraff kändes som ett slag i ansiktet på den rättssäkerhet som jag trodde fanns. Jag vill med mitt arbete undersöka hur domstolen gör när den ska värdera en muntlig utsaga. Rättssäkerhet är ett ord som väger tungt i det svenska samhället men är bevisvärderingen av muntliga utsagor rättssäker?

Min första frågeställning är:

- Hur fungerar domstolens bevisvärdering av muntliga utsagor vid sexualbrott?

Min andra frågeställning är:

- Om psykologer *är* ett värdefullt instrument för att bedöma en utsagas tillförlitlighet?

Jag kommer enbart att fokusera på bevisvärdering av sexualbrott av vuxna människor. Det finns stora skillnader på hur man behandlar en vuxen människas utsaga jämfört med ett barns.

Min uppsats kommer enbart att fokusera på muntlig bevisning i brottmål. Jag kommer enbart att analysera svenska rättsfall, i mitt avsnitt med psykologers medverkan i rättsprocessen kommer jag att ta del av studier från andra länder.

Jag kommer enbart ytligt behandla de teorier som idag finns för bevisvärdering av muntliga utsagor för att ge en inblick i hur det kan fungera.

Min avsikt är inte att utförligt beskriva ämnet vittnespsykologi utan att ge en inblick i hur beteendevetenskapen och rättsvetenskapen skiljer sig i hur de bedömer utsagor och dess tillförlitlighet.

1.2 Metod och material

Den metod som jag använder mig av är delvis rättsdogmatisk. Jag presenterar gällande rätt med stöd av lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. För att analysera hur domstolen gör för att värdera en utsaga kommer jag använda mig av den doktrin som finns på området samt göra rättsfallsanalyser. Rättsfallsanalyserna kommer främst ta sikte på trovärdighet och tillförlitlighetsbedömningar. Jag har valt att fokusera på fall där man kan läsa ut vad HD kräver för en tillförlitlig utsaga. Genom mina rättsfallsanalyser är min tanke att jag ska bedöma rättssäkerheten samt ge förslag på lösningar för en ökad rättssäkerhet.

1.3 Disposition

I det andra kapitlet förklarar jag vad en bevisvärdering är och förklarar skillnaderna mellan den gamla legala bevisvärdering och den fria bevisvärderingen som vi använder idag.

I det tredje kapitlet berättar jag om de modeller som domstolen kan använda som hjälpmedel vid en bevisvärdering. Jag skriver också kortfattat om det beviskrav som vi har i Sverige idag.

I det fjärde kapitlet tar jag upp de punkter som är avgörande för en utsageanalys.

I det femte kapitlet tar jag upp hur man kan använda psykologer i rättsprocessen samt den diskussion som omger användandet av psykologer i rättsprocessen.

I det sjätte kapitlet tar jag upp en del av den praxis som idag finns gällande bevisvärdering av muntliga utsagor. Den praxis som finns från högsta domstolen Jag har valt att kortfattat beskriva två äldre fall och gjort en längre beskrivning av det senaste rättsfallet från högsta domstolen. Det finns många avgöranden från högsta domstolen som skulle kunna vara av intresse, jag har valt att fokusera på fall där psykologer har varit inblandade och där trovärdighet och tillförlitlighet varit en stor del av målen.

I det sjunde kapitlet har jag gjort en rättsfallsanalys av ett nyligen avgjort fall som jag anser på ett bra sätt beskriver problemet med bevisvärderingen av muntliga utsagor samt problematiken med användandet av psykologer som sakkunniga.

I det åttonde kapitlet undersöker jag hur högsta domstolens modell för utsageanalys förhåller sig till den moderna vetenskapen.

I det nionde kapitlet har jag gjort en analys med fokus på möjliga lösningar. Förslagen på lösningar knyter an till mina frågeställningar och problemet med dagens bevisvärdering av muntliga utsagor.

I det tionde kapitlet ger jag mina egna slutord om problemen med bevisvärderingen av muntliga utsagor.

2 Bevisvärdering

Bevisvärdering handlar om att bedöma sambandet mellan ett påstående om hur en människa agerat i det förflutna och de spår (bevis) som finns kvar av denna händelse, syftet är att utreda om den påstådda händelsen också utspelat sig i verkligheten.¹ Vad som ska prövas i ett brottmål är uteslutande frågan om det faktiskt inträffade överensstämmer med åklagarens gärningspåstående. Om man skulle se bevisvärderingen ur en logisk synvinkel så skulle den intellektuella operationen framstå som en simpel deduktion – om A så B. Om en person X i Y's lägenhet med våld tilltvingat sig samlag (A) så ska han dömas för våldtäkt (B). Men bevisvärdering handlar inte om deduktiv logik utan om fastställande av fakta i målet. Värderingen gäller bara det första ledet av den s.k. domssyllogismen, nämligen frågan *om* A föreligger.²

Det innebär att säkerheten i slutsatsen är beroende av hur goda grunder som domarna har för sin övertygelse och vilka erfarenhetssatser som domaren väljer att använda. Det är uppenbart att det som uttrycks i ett domslut endast är en högst relativ sanning. För att domstolarna ska fungera måste man välja en ambitionsnivå som är lägre än den vetenskapliga säkra slutsatsen. Den fällande domen representerar den grad av säkerhet som krävs för att slutsatsen ska kunna accepteras som förutsättning för en påföljd.

2.1 Den legala bevisteorien i Sverige

I svensk rätt finner man spår av den legala bevisteorin redan i landskapslagarna. Under 1600-talet skedde bevisvärderingen på ett lite annat sätt. Till exempel värderades fria mäns vittnesmål högre än trälars. Under häxprocesserna var bevisningen mot häxor omfattande och bestod till den större delen av utsagor från vittnen och målsäganden. En reaktion mot detta var den legala bevisteorin som lagstadgades i 1734 års lag för att försäkra sig om att domstolarnas bevishantering var rättvis och riktig. 1734 års lag var en mycket konservativ lagprodukt som speglade den rättspraxis som utvecklats under 1600-talet och början av 1700-talet.³ Den legala bevisteorin bygger på en lagfästning av vad som får användas som bevis och hur domstolen ska värdera bevisen. Bevisen kunde gälla som fullt, halvt eller en fjärdedels bevis. Som exempel kunde den tilltalade prestera halvt bevis då var åklagaren tvungen att prestera ett och ett halvt bevis för att få till stånd en fällande dom. I 17:29 RB från 1734 års lag stadgas det att;

---

¹ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 395

² Dahlman, (2008) s. 32

³ Dereborg, (1990) s. 9

”två vittnen är fullt bevis, däri de sammanstämman. Ett vittne om själva målet gäller ej mer än för halvt bevis; och då bör den som käres till, med ed sig värja. Är han ej av den frejd att det honom tillåtas kan, då må han ej till saken fällas”.

Om man tolkar regeln bokstavligt skulle det innebära att domaren inte fick fälla den tilltalade om endast ett vittne fanns och att domaren alltid var tvungen att döma den tilltalade om två vittnen förelåg. Att de båda vittnen skulle *”sammanstämman”* visar på att domaren borde haft ett visst utrymme för bevisvärdering. Det verkar också som att en domare aldrig var tvungen att acceptera ett vittnesmål som han stod tvivlande inför.⁴

Den andra bevisvärderegeln i 1734 års lag gällde indiciebeviset. I 17:30 stadgades följande:

”Där uppenbart och på sannolika skäl grundat rykte, eller andra bindande omständigheter och liknelser är mot den, som tilltalas; må ock Domaren värjemålsed ålägga. Men ej må det ske, utan o nödfall, och där sanningen ej annars kan utletas kan. Går saken å liv; då bör ej till värjemålsed dömas”

Tolkningen av 17:30 RB blir den att indicier aldrig kunde utgöra fullt bevis i brottmål. I litteraturen har man ställt sig frågande till hur strikt regeln i 17:30 RB har tillämpats. I lindrigare brottmål kunde domaren ålägga den tilltalade en värjemålsed, vilket innebar att han kunde svära sig fri. Värjemålseden var en kvarleva från den tid då den tilltalade hade bevisbördan. I allvarigare brottmål fanns inte denna möjlighet då frestelsen att begå mened ansågs vara alltför stor. Sammanfattningsvis kan man säga att 1734 års lag stadgade den legala bevisteorin men den var inte konsekvent genomförd.

2.2 Fri bevisvärdering

Fri bevisvärdering innebär att det inte finns några legala regler för hur bevis ska värderas. Det finns dock vissa riktlinjer som ska följas vid en bevisprövning.

- Bevisvärderingen får inte baseras på godtycke, domarens intuition eller subjektiva uppfattning.
- Bevisvärderingen får inte baseras på ett totalintryck av materialet.
- Bevisprövningen ska utföras objektivt. Objektiviteten upprätthålls genom att bevisvärderingen ska kunna accepteras av andra förståndiga människor.

---

⁴ Stening, A, (1975), s.90

- Bevisvärderingen ska utföras utifrån allmänna erfarenhetssatser och slutledningsregler.
- Om det är frågan om erfarenheter som ligger utanför domarens kompetens, bör sakkunskap anlitas.
- Domaren ska redovisa sina överväganden i domskälen.⁵

Det presenterade ”metoden” för den fria bevisvärderingen är vag och är lämnad åt rättstillämpningen att fastställa. Det finns inga regler för hur bevisen ska värderas t.ex. om en sakkunnigs uttalande väger tyngre än ett vittnes etc., domaren är i princip fri att själv bestämma vilket värde ett bevis ska innefatta.

I 35:1 1 st. RB slås principen om fri bevisprövning fast, fri bevisföring omfattar såväl fri bevisföring som fri bevisvärdering. Enligt svensk rätt är i princip alla bevismedel tillåtna.⁶ Däremot hänvisar paragrafen inte till någon särskild metod som kan eller bör komma till användning vid denna fria prövning. Det sägs inte heller något om vad som krävs för att beviset ska anses styrkt. Motiven till 35:1 RB är knapphändiga på dessa punkter, och enligt processlagsberedningen innebär 35:1 RB:

”att någon begränsning inte uppställs i fråga om de kunskapskällor, som får användas vid sanningens utletande, som ock att domaren vid värderingen inte är bunden av några legala regler.”⁷

Med detta menar man att domaren inte får grunda sitt avgörande enbart sin subjektiva uppfattning rörande de olika bevisens värde. Domarens avgörande ska grunda sig på objektiva skäl som ska kunna godtas av andra. Det åligger domaren att för sig själv och även i domskälen klarlägga de olika grunderna på vilka han stödjer sin övertygelse.⁸ Bevisvärderingen ska vara objektiv och grundas på analys och värdering av varje enskilt bevis som förekommer i processmaterialet. I processlagsberedningen anförs vidare att:

”av den uppställda regeln följer att domaren vid bevisprövningen är begränsad till det material som framkommit i rättegången, och sålunda icke får på annat sätt skaffa sig kännedom om relevanta omständigheter. Detta hindrar icke, att han tager hänsyn till omständigheter, som är allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom.”⁹

I denna förklaring kan man se två processprinciper, dels att processen är kontradiktorisk och att omedelbarhetsprincipen ska tillämpas. Enligt ovan nämnda grunder ska rätten utan fastlagd metodik försöka fastställa om åklagarens gärningspåstående överensstämmer med det som faktiskt

⁵ Schelin, (2007), s. 22

⁶ Lagkommentarer RB 35:1

⁷ SOU 1938:44 s. 377 f.f

⁸ SOU 1938:44 s. 377 f.f

⁹ SOU 1938:44 s. 378

inträffat. För att kunna värdera den föreliggande bevisningen i det enskilda målet behöver domaren en referens eller en slags uppfattning om verkligheten till vilken bevisen kan relateras till. I motiven talar man om att domaren vid bevisvärdering ska använda sig av s.k. erfarenhetssatser för att utreda sambandet mellan olika företeelser. Begreppet *erfarenhetssatser* antyder att det härvid är fråga om en objektiv och inte subjektiv erfarenhet som ska utgöra den gällande referensramen.¹⁰ Det är av stor vikt att den metodik som används vid bevisprövningen stödjer sig på en tanke om objektivisering. Om domarens intuition tillåts spela en avgörande roll ökar risken för materiellt felaktiga domar. Det anses därför viktigt att varje domare känner till de användbara metoder för bevisprövning som finns och att tillämpa den metod som anses med lämplig.¹¹

---

¹⁰ Diesen, (1993) s. 383

¹¹ Diesen, (1993), s. 385

3 Metoder vid bevisvärdering

De logiska metoderna är normativa (beskrivande) i det avseendet att de har som mål att definiera hur bevisvärderingen i en domstol ska gå till. I Sverige har främst två modeller skiljt sig från mängden, den s.k. temametoden och värdemetoden. Båda bygger på relativt komplicerade resonemang som jag förenklat beskriver nedan.

3.1 Temametoden

Förenklat kan man säga att temametoden utgår ifrån en frekvensteori som uttalar sig om hur många gånger en viss händelse kommer inträffa vid ett stort antal upprepningar av exakt samma förhållanden. Som exempel kan man anta att av 100 vittnen som gjort iakttagelser av en påstådd våldtäktsman under exakt samma förhållanden (avstånd, ljusförhållanden etc.) så kommer 85 stycken att korrekt kunna peka ut honom i en efterföljande vittneskonfrontation. I ett sådant fall säger frekvensteorin att det är en sannolikhet på 85 procent att vittnets utpekande är korrekt.¹² Det är alltså upp till rätten att bedöma om sannolikheten ökar eller minskar genom att en omständighet tillförs bevistemat. Bedömningen fortsätter på detta sätt under hela processen tills samtliga bevis lagts fram, ju fler omständigheter ger bättre förutsättningar för en riktig dom enligt temametoden. I slutändan är det rättens uppgift att väga de olika omständigheterna som gjort att sannolikheten för bevistemat ökat eller minskat. Att på detta sätt använda ett slags vågskålstänkande har utsatts för kraftig kritik. Att beviskravet skulle vara uppfyllt för att den ena skålen väger tyngre är missvisande. I ett sådant fall skulle enstaka bevis innebära att beviskravet var uppfyllt något som inte stämmer överens med verkligheten.¹³

3.2 Värdemetoden

Värdemetoden baseras likt temametoden också på att precisera sannolikhet i termer av siffror. Skillnaden mellan de två är att värdemetoden har som mål att uttala sig om säkerheten i slutsatsen att en viss händelse har skett på just de specifika sätt som rått i det enskilda fallet.¹⁴

---

¹² Sven Å. Christianson, Granhag, (2008), s. 408

¹³ Diesen (1994), s. 8-11

¹⁴ Diesen (1994), s. 10-12

Om man gör en jämförelse kan man säga att medans temametoden säger:

*" i de fall då omständigheterna är P, är sannolikheten X procent för att vittnet gjort ett korrekt utpekande", säger värdemetoden: " i detta specifika fall var omständigheterna Q vilket innebär att sannolikheten är X procent för att vittnet gjort ett korrekt utpekande".*¹⁵

Bevisvärdet ska alltså bestämmas av sannolikheten för att det finns ett kausalsamband mellan bevisfaktum och bevisstema. Detta innebär att en utsaga ska ha orsakats av bevisstemat för att ett bevisvärde ska föreligga.¹⁶ Båda metoderna utgår ifrån sannolikhetskalkyler när varje bevis som presenteras i ett brottmål ges ett visst värde. Metoderna antar att den slutliga sannolikheten kan för den tilltalades skuld kan redovisas som ett värde mellan 0 och 1 eller 0- 100 procent.¹⁷ Kritiker mot de båda modellerna menar att avgöra denna sannolikhet är en omöjlig uppgift eftersom det väldigt sällan finns någon empirisk förankrad modell att falla tillbaka på. Bevisvärdering går sällan till på detta mekaniska sätt som presenterats ovan, men därmed inte sagt att de skulle vara utan värde. Enligt Diesen kan det vara till hjälp för en domare att skärpa sin analys.¹⁸

3.3 Beviskravet i brottmål

En rättsstat ska alltid sträva efter att ingen ska dömas på felaktiga grunder. För att försöka uppnå detta är det viktigt, förutom att lägga placeringen av bevisbördan på åklagaren, att det föreligger en stark bevisning mot den tilltalade. Bevisning kan inte vara komplett och det medför att rätten aldrig kan komma fram till ett helt säkert avgörande. Av detta följer att beviskravet inte kan uppställas så att det kräver fullständig säkerhet. Rättegångsbalken uttalar sig inte om beviskravet utan har lämnat det till domstolen att fastställa.¹⁹

I NJA 1980 s 725 slog HD fast beviskravet "*utom rimligt tvivel*".

Beviskravet ska fastställa med vilken grad av säkerhet den beviskyldige ska har gjort ett rättsfaktum sannolikt för att det ska kunna läggas till grund för en fällande dom.²⁰

Hur mycket och vilken typ av bevisning krävs då för att nå upp till kravet "*utom rimligt tvivel*"? Inom doktrin har man sagt att det praktiskt sett ska framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig.²¹ Det är däremot inte varje tvivel som ska utredas. Tvivlet ska grunda sig på konkreta och förnuftsmässiga grunder. För att domstolen ska kunna uttala sig om att

¹⁵ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 408

¹⁶ Lindell (1987), s. 145.

¹⁷ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 408

¹⁸ Diesen (1993), s. 230

¹⁹ Schelin (2007) s.58

²⁰ Ekelöf och Boman (1999), s. 58

²¹ Gregow, SvJT, 1996 s. 511

bevisningen ställts "*bortom rimligt tvivel*" måste friande alternativ till åklagarens gärningspåstående ha kunnat elimineras.²² Om försvaret lyckas ställa upp alternativa hypoteser som leder till rimligt tvivel medför det att beviskravet inte är uppfyllt.

3.4 Hypotesmetoden

Hypotesmetoden skiljer sig mot de logiska metoderna genom att den har sin utgångspunkt i formuleringen "*utom rimligt tvivel*". Uttrycket "*utom rimligt tvivel*" ska tolkas så att det är uteslutet att den åtalade är oskyldig.

Hypotesmetoden går till på det sätt att åklagarens gärningsbeskrivning ses som en hypotes som bevis och omständigheter testas emot. Poängen är att avgöra om hypotesen är riktig eller om det finns anledning att tvivla på åklagarens gärningsbeskrivning.²³

Ett viktigt steg är att testa hypotesens robusthet genom att ställa upp alternativa hypoteser och undersöka i vilka fall de kan falsifieras.²⁴ Ett exempel på en alternativ hypotes är att det finns en annan gärningsman än den tilltalade. Om denna hypotes inte kan falsifieras uppstår tvivel kring åklagarens gärningsbeskrivning och den tilltalade bör frikännas. I NJA 1980 s 725 använde sig domstolen av alternativa hypoteser. I målet som gällde våldtäkt beskrev HD den tilltalades utsaga som såpass osannolik att den måste lämnas utan avseende. Detta medförde inte att flickornas berättelse automatiskt låg till grund för bedömning av sakfrågan. Det fanns enligt HD:

"en (outredd) möjlighet att en av flickorna haft frivilligt samlag med en av männen eller att samlag skett utan att hon gjort helt klart att det skedde mot hennes vilja".²⁵

Här gällde den alternativa hypotesen att samlag skett utan att målsägande gjort klart att det skedde mot hennes vilja. Domstolen kunde här inte falsifiera den hypotesen vilket medförde att uppsåt inte kunde styrkas. Eftersom det inte fanns subjektiv täckning för de objektiva brottsrekvisiten kunde en fällande dom inte meddelas.²⁶

---

²² Diesen, (1994), s. 83

²³ Diesen (1997), s. 525-535

²⁴ Lambertz (2009) s. 134

²⁵ NJA 1980 s. 725

²⁶ Schelin (2007) s. 62

4 Utsageanalys

4.1 Inledning

Vid en bevisvärdering arbetar man med frågor som berör beteendevetenskapens undersökningsområden. Frågor som berörs är bl.a. perceptions och minnespsykologi, språkvetenskap, socialpsykologi, utsagepsykologi och lögnens psykologi. Det är tydligt att det inte förekommer något större utbyte av kunskaper och tankar om forskningsbehovet mellan rättsvetenskap och beteendevetenskap.²⁷ Både rättsliga och psykologiska förutsättningar är nödvändigt att studera för att komma fram till en korrekt bedömning av utsagans bevisvärde. Man måste beakta en utsagas uppkomstbetingelser och med det menas att varje led i beviskedjan måste analyseras för sig med hänsyn till de kända felkällor som kan föreligga i respektive led. Inom rättsvetenskapen har det framhållits som viktigt att utsagan ses som en beviskedja, men beskrivningar av vilka omständigheter som är relevanta för varje länks betydelse faller ofta bort.²⁸

4.2 Utsagans uppkomstbetingelser

Sinnesintrycken omfamnar oss ständigt men det är bara en liten del av dessa som vi uppmärksammar och är medvetna om. De flesta saker som exponeras för oss kommer aldrig in i långtidsminnet och är då inte heller tillgängliga för återgivning. Man brukar säga att perceptionen är selektiv och personligt präglad, funktioner som synförmåga och färgblindhet m.m. gör att olika individer uppfattar omvärlden på olika sätt. Hjärnan fungerar på det sättet att vi ser det som intresserar oss och som vi lärt oss att observera. Genom att vi fokuserar på en speciell sak ”väljer” hjärnan att filtrerar bort en annan. Valet av vad vi filtrerar bort sker automatiskt, vanemässigt och spontant.²⁹

Faktiska förhållanden – Förhållanden som belysning, tidpunkt på dagen och exponeringstiden är exempel på faktiska förhållanden. Lång exponeringstid och upprepade observationer är faktorer som gör att minnesbilden blir korrekt.

Alkohol – Påverkan av alkohol, även i små mängder, leder oftast till att förmågan att registrera och återge vad som händer reduceras. Alkoholen påverkar hjärnan när information ska överföras från korttidsminnet till långtidsminnet.

---

²⁷ Lambertz, (2009), s. 58

²⁸ Schelin (2007) s. 104

²⁹ Wiklund och Sjöström (2004) s. 135

Känslomässig stress – Förmågan att registrera och bevara minnesdetaljer från vår omgivning påverkas av den känslomässiga stress vi utsätts för. Om en person t.ex. blir utsatt för ett väpnat rån så väljer vi att enbart fokusera på vapnet vi har framför oss och filtrerar bort övrig information. Detta beror på att när vi upplever något stark känslomässigt upplever vi samtidigt stress något som leder till en minskning av vårt synfält.³⁰

4.3 Iakttagelsen

De luckor som skapas i vårt minne fylls automatiskt ut med detaljer från tidigare erfarenheter, förutfattade meningar och våra förväntningar. Ju större luckor en människa har i perceptionen ju större blir också utrymmet för tolkningar, även felaktiga sådana. Vi drar slutsatser från de fakta vi faktiskt kommer ihåg och från dessa slutsatser leds vi att tolka andra fakta. Det kan vara saker som vilket intryck vi vill ge och vad mottagaren vill höra.³¹

4.4 Minnesfunktionen

När en utsaga avges i rätten förutsätts den vara densamma som avgetts direkt efter händelsen. Men enligt minnespsykologisk forskning ses minnet som en levande och dynamisk källa i rörelse. När vi försöker minnas något så startas en slags rekonstruktionsprocess där nya saker vägs in.³² Det finns tre avgörande faktorer vid tidpunkten för upplevelsen,

- Åldern vid upplevelsetillfället
- Tiden mellan upplevelsen och återgivningen
- Efterföljande störningar i minnesbilden.³³

Minnet genomgår ständigt en slags rekonstruktion där minnet försöker fylla ut sina luckor. Forskning har visat att när minnesbilder framkallats vid olika tillfällen varierar innehållet i minnesbilden, endast 60 procent av innehållet är detsamma från en återgivning till en annan. För att minimera risken för påverkan utifrån är det alltså viktigt att höra vittnen och andra direkt efter händelsen.³⁴

---

³⁰ Wiklund och Sjöström (2004) s. 135

³¹ Schelin, (2007), s. 162

³² Schelin, (2007), s. 163

³³ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 382

³⁴ Schelin (2007), s. 163

4.5 Återgivning

En person som blivit utsatt för brott är ofta kortfattad och fokuserad på det mest centrala i sin återgivning. Detta är en av anledningarna till att det är nödvändigt att ställa kompletterande frågor. I en förhörssituation är kommunikationen viktig. Förhørsledaren påverkas ofta av sin personliga uppfattning, omdömesförmåga etc. Om förhørsledaren har starka personliga åsikter föreligger det en risk att framställda hypoteser kommer bekräfta sig själv. I målet med den av media kallade säpomannen såg man exempel på detta när målsäganden satt tyst och förhørsledaren frågade om ”*hon utsatts för den ultimata förödmjukelsen?*”, varvid hon sa ja.³⁵ Frågor av detta slag påverkar bevisvärdet negativt.³⁶

Ett viktigt steg i beviskedjan är om målsäganden har möjlighet att peka ut någon vid en konfrontation. Minnesfunktioner och återgivningen är felkällor som ofta gör sig påmind vid en vittneskonfrontation. Modern forskning har visat att människor har en övertro på sin egen förmåga att peka ut människor.³⁷

---

³⁵ B5763-09

³⁶ Edvardsson (2005)

³⁷ Edvardsson (2005)

5 Psykologer som sakkunniga

Under 1970-talet och något årtionde framåt var det vanligt att man tog in vittnespsykologer i rätten. Det var lockande att plocka in en expert som kunde säga vad som var sant och inte sant. Domstolarna hade inte någon egen modell vid bevisvärderingen och allt mer av beslutsfattandet sköts över på psykologer. Problematiken med psykologer i rätten blev tydlig då parterna ofta kallade varsin psykolog som kom fram till olika slutsatser.³⁸ Pendeln slog och antalet psykologer i rättssalen blev färre samtidigt som rättens kunskap inom vittnespsykologi stod oförändrad.

Enligt RB 40:1 kan rätten inhämta yttrande från t.ex. en psykolog när rätten prövar en fråga som kräver särskild sakkunskap. Att använda psykologer vid sexualbrott har varit en ständigt debatterad fråga. Enligt praxis finns det inget krav på sakkunnigutlåtande för att uppfylla kravet på att utredningen skulle vara fullständig eller robust. Detta innebär att rätten anser sig själv besitta den särskilda kunskap inom vittnespsykologi som krävs för att göra en riktig bevisprövning av uppgifterna i målet.³⁹ Enligt Ekelöf bör domaren utnyttja all den kunskap som för närvarande står till buds för att på ett tillfredsställande sätt lösa sin uppgift. Ekelöf menar också att det är nödvändigt att rätten tar till sig den specialkunskap, annars kommer inte rättstillämpningen fungera.⁴⁰ Sakkunniga kan utses av rätten (RB 40:1-18) eller av part (RB 40:19). En domstolssakkunnig får en roll som rättens biträde och då faller det sig naturligt att kraven på objektivitet och ojävighet blir höga.

5.1 Aktuell forskning

Den forskning som bedrivits om psykologiska experters medverkan i rättsprocesser har ofta fokuserat på det anglosaxiska rättsväsendet och jurysystemet. Den senaste forskningen har visat att om det finns en sakkunnig med som kan koppla ihop relevant forskning med fakta i målet så har rättens medlemmar lättare att värdera och gallra i den information som presenterats.⁴¹ Ett problem för rätten är att avgöra vad som ska ses som ”god” forskning. Ofta behöver rätten stöd i värderingen av den information som presenteras för dem. Ett exempel på sådant stöd kan vara förberedande förhandlingar där företrädare för ett kunskapsområde får beskriva forskningsfältet.⁴² Flera studier har undersökt hur rätten uppfattar psykologer som sakkunniga. Ett kompetent uppträdande i rätten, väl förberedda presentationer och god samarbetsförmåga ökar trovärdigheten hos den sakkunnige.⁴³ I Sverige har man också forskat på hur den sakkunniges

---

³⁸ Advokaten Nr 7, (2008)

³⁹ Schelin (2007), s. 74

⁴⁰ Ekelöf, Boman (1999) s. 225

⁴¹ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 443

⁴² Ibid.

⁴³ Browne 2005 s. 66

medverkan påverkar utgången i målet. I den forskning som gjorts fann man ett tydligt samband mellan förekomsten av expertutlåtande som stödde misstankarna och fällande domar i mål som gällde misstänkta sexuella övergrepp.⁴⁴

5.2 Analys

Användningen av psykologer som sakkunniga i rättsprocessen är relativt sparsam i Sverige. Högsta domstolen har i vissa vägledande uttalanden bidragit till denna minskning. HD har bl.a. slagit fast att det inte finns någon skyldighet för rätten förordna en psykolog som sakkunnig i mål där det till stor del handlar om att värdera en utsaga.⁴⁵ Detta måste tolkas som att rätten anser sig själv besitta den kunskap som är tillräcklig för att göra en adekvat bevisvärdering. Men besitter verkligen alla domare den speciella psykologiska kunskap som krävs för att bedöma vad som kan påverka en utsaga? Detta problem har berörts av Schelin m.fl. som anser att människor generellt verkar ha en övertro på sin egen förmåga när det gäller att bedöma andra människors trovärdighet.⁴⁶

Torkel Gregow har valt att rikta sin kritik mot just psykologernas medverkan i rättsprocessen. Han anser att en domare som finner bevisningen tillräckligt stark inte ändrar uppfattning enbart därför att en psykolog uttalar sig negativt om värdet av en viss utsaga. Gregow påstår också att psykologer använder metoder som till viss del överensstämmer med de som domstolarna använder vid sin bevisvärdering. Han är dock kritisk till att psykologer vid värdering av en utsaga använder material från förundersökning, samtal med kuratorer etc., detta är enligt Gregow inte förenligt med principen att man endast ska beakta vad målsäganden uppger inför domstolen (30:2 RB). Enligt Gregow ska förordnande av psykolog som sakkunnig i mål om sexualbrott ske med återhållsamhet.⁴⁷

Men vad krävs då för att en ökad interaktion mellan rättsväsende och psykologisk expertis ska bli möjlig. Ett alternativ är systematiska utvärderingar och inhämtande av den kunskap som kommer från olika aktörer om nyttan eller problemen med psykologisk expertis. Att arbeta fram riktlinjer för hur olika typer av frågeställningar kan utredas och värderas skulle vara värdefullt. Det saknas tydliga ramar för hur man domstolen ska värdera en utsaga. Bristen på riktlinjer om hur olika typer av psykologiska expertuppdrag bör handläggas kan medföra stor variation mellan sakkunniga. Detta kan skada det redan sargade förtroendet mellan rättssystemet och beteendevetenskap istället för att utveckla former för meningsfullt samarbete.⁴⁸ Det är nödvändigt att alternativa modeller för psykologer som sakkunniga prövas och utvärderas. Att arbeta i

⁴⁴ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 444

⁴⁵ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 442

⁴⁶ Schelin (2007) s. 84

⁴⁷ Gregow, (1996) s. 516

⁴⁸ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 448

”modellform”, dvs. att bestämma sig för ett speciellt sätt och systematiskt pröva nya vägar möjliggör också för en positiv utvärdering.⁴⁹ Ett alternativ för rätten att tillgodose behovet av särskild kunskap inom ett område är att knyta fasta ledamöter till rätten, detta förfarande används idag i t.ex. miljödomstolen.⁵⁰

---

⁴⁹ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008) s. 448

⁵⁰ Ibid.

6 Bevisvärdering av utsagor i praxis

Bevisvärdering av muntliga utsagor behandlas av HD i ett flertal domar.⁵¹ Valet av analyserade rättsfall är baserat på fall med mestadels muntlig bevisning, dessa fall visar också HD:s syn på hur man fastställer utsagornas verklighetsförankring. NJA 2009 s. 447 kommer att analyseras grundligare för att visa vart HD står i nuläget.

6.1 NJA 1991 s. 83

Målet handlar om ett par som levt ihop under många år och där mannen anklagas av målsäganden för upprepade våldtäkter och flera fall av misshandel. Den tilltalade döms i alla instanser. HD ansåg att målsägandens uppgifter var styrkta och målsäganden ansågs trovärdig. Det fanns dock tvivel i vilken omfattning åtalade övergrepp kunde anses vara styrkta. Målsäganden påstod att våldtäkterna var omfattande men kunde endast redogöra för fyra tillfällen. HD skriver i domskälen:

*"Helenas uppgifter är dock sådana att det får anses stå utom rimligt tvivel att Roger under den med åtalet avsedda perioden åtminstone vid några tillfällen utöver de fyra tidigare angivna förövat våldtäkt mot henne."*⁵²

Här döms den tilltalade utan att övergreppen preciseras. HD menar att det är möjligt att ett åtal är styrkt utom rimligt tvivel enbart på målsägandens uppgifter, ur domskälen kan man utläsa hur HD resonerar kring en tillförlitlig utsaga:

1. Målsäganden ska inte ha något motiv att beljuga den tilltalade.
2. Målsägandens utsaga ska vara lång och sammanhängande och gärna innehålla unika detaljer
3. Om ändringar sker i utsagan skall en rimlig förklaring kunna ges till ändringen.
4. Målsäganden ska inte ertappas med att ha förfarit med osanning på avsnitt som har betydelse i ansvarsfrågan.
5. Det får inte finnas något som talar emot målsägandens berättelse.

---

⁵¹ NJA 1980 s. 725, NJA 1988 s. 40, NJA 1992 s. 446, NJA 1993 s. 68

⁵² NJA 1991 s. 83 - s. 101

6. Berättelsen ska inge ett trovärdigt intryck.⁵³

Just R Nyström uttalade sig i HD:s domslut om att man inte vid svårutredd brottslighet kan frångå från det beviskrav som finns. Ett problem enligt Nyström är att vid upprepade övergrepp kan det vara svårt att i efterhand hålla isär olika händelser och att dels i detalj beskriva dem. För att en brottslig gärning ska kunna medföra straffansvar måste den vara avgränsad i gärningsbeskrivningen. Nyström menar också att om domstolen anser att övertygande bevisning finns i de tillfällen som i detalj kunnat beskrivas så kan målsägandens berättelse i övrigt också förtjäna tilltro. Tid och plats för den brottsliga gärningen ska alltid bli preciserad och utredd. Men på grund av utredningssvårigheter kan det bli möjligt att lämna sådana uppgifter som tid och rum outredda. Kan det styrkas att en viss brottslig gärning har blivit begången ska inte tid och rum ses som ett absolut hinder mot en fällande dom.⁵⁴

6.2 NJA 2005 s. 712

L har anklagats för en serie brott mot C, ett av dessa är våldtäkt. Våldtäkten påstods ha skett någon gång under 2003. C:s uppgifter om själva våldtäkten har enligt HD präglats av stor detaljrikedom men har inte kunnat preciseras i tid. Att det saknas vittnesiakttagelser och teknisk bevisning är i enlighet med NJA 1991 s. 83 inte ett hinder för en fällande dom, förutsatt att det genom övrig bevisning som presenterats i målet är ställt utom rimligt tvivel att L gjort sig skyldig till den påstådda gärningen. I NJA 1991 s. 83 fanns det stödbevisning bl.a. i form av uppgifter som kvinnan lämnat till sin syster och mor. Någon sådan stödbevisning fanns inte i detta fall när det gäller den påstådda våldtäkten. Det förelåg rimligt tvivel till att L begått våldtäkten och frias på den punkten men döms för den övriga brottsligheten.

Här lägger HD till ett krav på stödbevisning som man inte nämnt speciellt i tidigare domar. HD verkar nöja sig med en ganska klen stödbevisning, t.ex. att man berättat om våldtäkten för någon annan. Följden av HD:s resonemang blir att det är bättre om målsägande berättar om händelsen till en närstående *innan* hon polisanmäler.

6.3 NJA 2009 s. 447 I

I detta fall står Y.A åtalad för att natten till den 20 december 2008 genom våld och hot våldtagit A. Våldet och hotet har bestått i att Y.A hållit en matkniv mot A:s hals och tvingat henne att suga på Y.A:s penis, genomföra vaginalt samlag och Y.A har även trängt in i A:s analöppning. Allt detta ska

---

⁵³ NJA 1991 s. 83

⁵⁴ Ibid.

ha skett i Y.A:s lägenhet där även hans kompis A.M befunnit sig till en början. Y.A hävdar att samlaget har skett med samtycke.

6.3.1 Tingsrätten

Utsagan - Tingsrätten lägger vikt vid att A lämnat en detaljerad och nyanserad berättelse och att hon beskriver känslor och tankar på ett övertygande sätt. A har i de väsentliga delarna lämnat samma uppgifter under hela processen. Polismannen D.J har vid vittnesförhöret berättat att han uppfattad A som mycket ledsen och upprörd under morgonens första förhör. Tingsrätten konstaterade att A:s sinnestillstånd stärker tilltron till hennes berättelse.

Rättsmedicin - Rättsmedicin konstaterar att A saknar synliga skador men att hon har viss ömhet i hårbotten och analöppning, även detta anser tingsrätten ger stöd åt A:s berättelse.

Teknisk bevisning - Enligt SKL påträffades det inte några DNA-spår från A eller Y.A på kniven som skulle ha använts vid våldtäkten. Utredningen visade att det fanns en liknande kniv i lägenheten som inte undersöktes. Men detta kunde inte anses motsäga A:s uppgifter. Tingsrätten ansåg att A:s berättelse var tillförlitliga och skulle läggas till grund för bedömningen i målet. Y.A dömdes för våldtäkt enligt 6 kap 1 § BrB till fängelse i 2 år och 4 månader.

6.3.2 Högsta domstolen

Högsta domstolen börjar sina domskäl med att konstatera att likt andra brottmål så ska beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel” var uppfyllt även i sexualbrott. Det är inte tillräckligt att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalades. HD anser att det är ett rimligt krav att målsägandens berättelse till den del det är praktiskt möjligt blivit kontrollerad under förundersökningen.

Det centrala i fallet är om det sexuella umgänget framtvings under knivhot. HD anser att det finns uppgifter i A:s utsaga som är svårförenliga med vad hon i övrigt berättat om händelseförloppet. Uppgifterna om knivhotet vinner inte heller något stöd i den övriga utredningen i målet. Den rättsmedicinska utredningen ger inte heller enligt HD något stöd åt A:s berättelse. HD anser att det inte kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att Y.A under knivhot tilltvingat sig samlag på det sätt som åklagaren påstått. Åtalet ogillades.

6.4 NJA 2009 s. 447 II

I det här fallet står K.S åtalade för att den 24 april 2008 tvingat M.K till samlag i K.S hem genom att ha puttat ner henne på en säng och dragit av hennes byxor och trosor. K.S hävdar att samlaget skedde med samtycke. I de båda fallen dömdes de tilltalade i tingsrätt och hovrätt men högsta domstolen friade de båda tilltalade då det saknades tillräcklig stödbevisning.

6.4.1 Tingsrätten

Utsagan - Tingsrätten anser att M.K har givit en detaljerad och sammanhängande berättelse, hon har under hela processen stått fast vid de centrala delarna av åtalet. Hon har kunnat ge godtagbara förklaringar på sitt handlande i de av försvaret ifrågasatta delarna. Tingsrätten anser inte att K.S berättelse har samma djup. Det sexuella mötet är enligt tingsrätten inte normalt för två unga människor utan snarare sprunget ur en ung mans föreställning om sexuell aktivitet.

Rättsmedicin - Läkarundersökningen kunde inte ge något stöd för frågan om K.S tilltvingat sig samlag med våld. Här ska sägas att M.K väntade i 4 dagar med att anmäla händelsen något som gör den rättsmedicinska undersökningen mycket svår.

Stödbevisning - M.K:s föräldrar har vid huvudförhandlingen berättat om hennes reaktion och beteende under kvällen och dagarna närmast händelsen. Enligt mammans utsaga var M.K mycket upprörd vid hemkomsten från K.S. Det var svårt för föräldrarna att förstå varför M.K var upprörd men när M.K några dagar senare om händelsen har de båda klart kopplat hennes upprördhet till samlaget med K.S

M.K har också på ett godtagbart sätt förklarat varför hon väntade 4 dagar med att berätta för sin mor om händelsen. Vid den sammanlagda bedömningen anser tingsrätten att det är M.K:s berättelse som ska ligga till grund för ansvarsbedömningen. K.S dömdes för våldtäkt enligt 6 kapitlet 1 § för våldtäkt till ungdomsvård.

6.4.2 Högsta domstolen

HD håller med om att M.K har lämnat en sammanhängande och detaljerad berättelse. Det finns vissa inslag i hennes redogörelse som enligt HD väcker tvivel i fråga om K.S verkligen tilltvingat sig samlag med det våld som åklagaren gör gällande. Man lägger även vikt vid att när M.K först berättade om händelsen ansåg hon att det inte var någon våldtäkt.

M.K och K.S har lämnat olika versioner i frågan om telefonsamtal och sms-trafik som förekommit efter händelsen. Någon teknisk bevisning finns inte här. Det är också enligt HD oklart vad som avhandlades per telefon och sms mellan M.K och hennes bästa väninna A.S efter kvällen då den påstådda våldtäkten ska ha ägt rum.

Kravet på det våld som kommit till användning för att det ska vara fråga om en våldtäkt är i praxis ställt lågt. Även med beaktande av detta anser HD vid en samlad bedömning av M.K:s utsaga och utredningen i övrigt att det inte kan anses vara ställt bortom rimligt tvivel att K.S med våld tvingat henne till samlag. Åtalet ogillades.

6.5 Analys av 2009 s 447

I båda fallen fälldes de åtalade männen i underinstanserna för våldtäkt enligt 6 kap. 1 § BrB, de friades senare av HD.

I första målet anser HD att målsägandens utsaga är utförlig, levande och detaljerad men kritiserar den i avseendet med hur knivhotet egentligen gick till. Som stödbevisning har det anförts att hon ringde SOS -alarm bara några minuter efter hon lämnat lägenheten. Hennes reaktion gav stöd för hennes berättelse då hon var mycket rädd och förtvivlad vid det första förhöret med polisen. Enligt de uppställda kriterierna för en fällande dom i NJA 2005 s. 712 skulle detta vara tillräckligt. HD anser att det finns tvivel och anger som exempel att Y.A kysst henne och vid ett tillfälle bett om ursäkt. Att detta skulle tala för att ett knivhot inte ägt rum anser jag vara anmärkningsvärt.

Det fanns inte några spår av DNA på den kniv som påstods ha använts vid våldtäkten detta användes som främsta motbevisning. Det fanns en liknande kniv i lägenheten som inte undersöktes. A:M:s vittnesmål kunde inte heller lämnas utan avseende. HD anförde att vid en samlad bedömning att det fanns starka skäl som talade för att målsäganden blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp men att det inte kunde anses vara ställt utom rimligt tvivel att Y.A tilltvingat sig samlag under knivhot.

I det andra målet ansåg HD att det fanns vissa tvivel angående målsägandens utsaga dels i avseendet att hon först inte betecknade händelsen som en våldtäkt. Läkareundersökningen gav inte heller något stöd för hennes berättelse. Det fanns inte heller någon stödbevisning i form av utdrag från telefon och SMS-trafik. Här riktas det återigen kritik mot att man under förundersökningen inte så långt det är praktiskt möjligt kontrollerat målsägandens berättelse.

HD skriver i sina domskäl;

*”en alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet – t.ex. om målsäganden beteende efter händelsen vara tillräckligt för en fällande dom”.*⁵⁵

Denna princip är ingen nyhet, även tidigare gällde det att om det fanns en trovärdig utsaga från målsäganden kunde det räcka för en fällande dom om utsagan i övrigt fick stöd av utredningen.⁵⁶

HD fortsätter med att konstatera att:

*”ett rimligt krav att målsägandens berättelse till den del det är praktiskt möjligt blivit kontrollerad under förundersökningen, låt vara att brister i det avseendet inte utan vidare behöver leda till bedömningen att åtalet inte har blivit styrkt”.*⁵⁷

Man har under förundersökningen misslyckats med att få fram den tekniska bevisningen som behövdes för en fällande dom, vad det uppenbara slarvet berodde på framgår inte men man kan tolka HD:s uttalande som kritik mot de båda förundersökningarna. De uteblivna undersökningarna verkar ha haft en avgörande betydelse för utgången i de båda fallen. HD:s prejudikatvärde får här anses vara lågt. I sista meningen i ovanstående citat säger HD att åtal kan anses styrkt trots att viss relevant utredning saknas, så inte heller här rör det sig om någon banbrytande nyhet. I justitiekanslerns rapport från det andra rättssäkerhetsprojektet säger de närvarande åklagarna och domarna att domen inte inneburit några förändringar i åtals- eller förundersökningspraxis.⁵⁸

Utgången i de båda fallen får ses som en tydlig markering till underinstanserna av att beviskravet måste upprätthållas. I båda fallen fanns det rimliga tvivel, något som alltid måste leda till en friande dom. För att få en fällande dom ska det praktiskt sett framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig.⁵⁹

---

⁵⁵ NJA 2009 s. 447, s. 456

⁵⁶ NJA 1991 s. 83, NJA 2005 s. 712

⁵⁷ NJA 2009 s. 447, s. 458

⁵⁸ Lambertz (2009)

⁵⁹ SvJT 1996 s. 509

7 Högsta domstolen och forskningen

För att döma en person där utsagan utgör huvudbevisningen gäller det att målsägandets utsagan är fullt tillförlitlig medans den tilltalade saknar trovärdighet. HD har utarbetat en modell för bevisvärdering av muntliga utsagor som till en viss del hämtats från vittnespsykologin, främst av Arne Trankell som 1971 skrev en avhandling om hur man bedömer tillförlitligheten i en utsaga.⁶⁰ Dessa kriterier används än idag av underinstanser för att bedöma tillförlitligheten i en utsaga.⁶¹ Enligt praxis ställs det inga krav på att samtliga kriterier, eller erfarenhetssatser, ska vara uppfyllda utan rätten anpassar sig och använder de kriterier som kan vara adekvata i fallet.

7.1 Utsagan ska vara lång, sammanhängande och klar

Praxis: Om målsägandets utsagan är lång, sammanhängande, klar och detaljerad så talar det för att den är tillförlitlig. Att utsagan är rimlig är något som talar för utsagans verklighetsförankring, den ska inte innehålla några svårförklarliga punkter som kan ge anledning till tvivel.⁶²

Vetenskapligt stöd: För HD:s kriterium på längd och klarhet finns ett vetenskapligt stöd. Sammanhangskriteriet har inte förklarats närmare av HD men om man menar att utsagan inte är motstridig eller inkonsekvent finns det ett teoretiskt stöd. Men det finns också forskning som säger att en utsaga som återges på ostrukturerat inte automatiskt innebär att den skulle vara falsk.⁶³

7.2 En detaljerad utsaga

Praxis: Om målsäganden utförligt och detaljerat berättar om övergreppet tyder det på att hennes utsaga är sanningsenlig. Ju fler smådetaljer talar för att det är en äkta upplevelse.⁶⁴

Vetenskapligt stöd: Den beteendevetenskapliga forskningen anger att det inte är *antalet* detaljer som är av betydelse, det är *innehållet* i detaljen som

---

⁶⁰ Trankell (1971) s. 39, Se kap. 6.1

⁶¹ Sven Å. Christianson, Granhag, (2008), s. 387

⁶² NJA 1980 s. 725, NJA 1992 s. 446

⁶³ Depaulo och Morris (2004) s. 26

⁶⁴ NJA 1980 s. 725, NJA 1988 s. 40, NJA 1992 s. 446, NJA 1993 s. 40

är av betydelse. Inom beteendevetenskapen anser man att sanningsenliga utsagor inte innehåller mer detaljer än en falska. Något som är vanligt vid sanningsenliga utsagor är att målsäganden berättar om ovanliga eller speciella detaljer. Det kan handla om kläder man hade på sig eller en speciell konversation.⁶⁵

7.3 Utsagan ska vara konstant mellan olika förhörstillfällena

Praxis: Om utsagan återges på olika sätt vid olika förhörstillfällena talar det emot att den är tillförlitlig. För att en utsaga ska vara tillförlitlig ska den vara konstant i alla avseenden som är av betydelse.⁶⁶

Vetenskapligt stöd: Konstantkriteriet är återkommande när finns mer än en utsaga från den hörde. Att centrala detaljer ska vara konstanta stämmer bra överens med den forskning som bedrivs idag. Ett problem som domstolarna har idag är vilken betydelse en avvikelse ska tillmätas. För att bedöma en avvikelse är det viktigt att rätten har kunskap om de faktorer som normalt påverkar en utsagas uppkomstbetingelser. Om förändringen är naturlig och stämmer överens med uppkomsthistorien kan den inte tillmätas någon negativ betydelse. Enligt HD:s praxis bedöms inte en avvikelse på detta sätt idag. Faran ligger alltså i att en avvikelse många gånger ges en felaktig betydelse.⁶⁷

7.4 Utsagan ska inte ge anledning till tvivel

Praxis: Om en utsaga inte innehåller svårförklarliga punkter eller händelser som ger anledning att tvivla på uppgifterna talar det för att en utsaga är sanningsenlig. Utsagan ska inte vara starkt överdriven.

Vetenskapligt stöd: Det finns ingen forskning som direkt stödjer att en utsaga kan betraktas som tillförlitlig om den inte innehåller svårförklarliga tvivelaktiga punkter. En utsaga är mer ofta sanningsenlig om den är klar levande och realistisk.⁶⁸

---

⁶⁵ Depaulo och Morris (2004) s. 20-27

⁶⁶ NJA 1988 s. 40, NJA 1993 s. 310

⁶⁷ Schelin (2007), s.190

⁶⁸ Schelin (2007), s.191

7.5 Hur utsagan berättas

Praxis: Om målsäganden lämnat sin utsaga spontant och med gester talar det för en sanningsenlig utsaga. Ansiktsuttryck och mimik har ansetts betydelsefullt för att bedöma en utsaga.

Vetenskapligt stöd: Forskning visar att det inte finns någon skillnad på hur vi använder vår mimik vid en sann respektive falsk utsaga. Forskning visar att man i allmänhet gör bättre bedömningar av en utsaga om man inte kan se personen man frågar ut.⁶⁹ Det finns heller inget stöd för att en sanningsenlig utsaga återges spontant eller med större kroppsrörelser. Det är, precis som vid längd och detaljkriterier, svårt att avgöra när kriterierna är uppfyllda eftersom det förutsätter kunskap om hur förhörspersonen talar i normala fall.⁷⁰

7.6 En självupplevd berättelse

Praxis: HD skriver ofta i sina domskäl att en utsaga ger intryck av att vara självupplevd. HD har inte förtydligat vad man menar med detta. Schelin menar att det är helhetsbilden och det allmänna intrycket som rätten går efter när man skriver att en utsaga ger ett intryck av att vara självupplevd.⁷¹

Vetenskapligt stöd: Det är viktigt att komma ihåg att en persons trovärdighet inte är ett personlighetsdrag som är stabilt och gällande över tid. När en tilltrobedömning görs ingår ofta en omedveten bedömning av det allmänna intrycket som förhörspersonen ger. Det är väldigt svårt att tolka ett kroppsspråk korrekt och människor har en förmåga att överskatta sin förmåga att upptäcka en lögn genom att studera en persons beteende. Människor som lider av någon social störning eller är spända och nervösa upplevs som mindre trovärdiga. Men det finns inget stöd i forskningen om att människor som inte visar känslor, gråter eller är upprivna vid förhörstillfällen ljuger mer än andra. Att bedöma en utsagas allmänna trovärdighet är en mycket komplex bedömning. Många gånger styrs bedömningen genom omedvetna processer i vår hjärna om en person upplevs som trovärdig.⁷²

---

⁶⁹ Wiklund (2005) s. 300

⁷⁰ Wrij (2000) s. 66

⁷¹ NJA 1993 s. 616

⁷² Schelin (2007) s. 171

7.7 Målsägandens reaktion efter övergreppet

Praxis: Om målsäganden har uppvisat reaktioner som chock och depression etc. är det av betydelse för trovärdighetsbedömningen. Avsaknaden av reaktioner efter övergreppet har också betydelse för bevisprövningen.⁷³

Vetenskapligt stöd: Att målsäganden uppvisar någon form av reaktion efter ett påstått övergrepp kan fungera som positiv hjälpfakta. Men att använda avsaknaden av sådan reaktion kan inte utan vidare beaktas som en negativ hjälpfakta. Forskningen har visat att det är felaktigt att anta att utgå ifrån att en person som har utsatts för ett övergrepp reagerar på ett visst sätt. Våldtäktsoffer kan reagera både introvert och extrovert. Att emotionella och utåtriktade offer ses som mer trovärdiga än introverta är ett problem i domstolen.⁷⁴

7.8 Sammanfattning

Är det möjligt att avgöra sanningshalten i en berättelse utifrån de ord den berättas med? Och är det möjligt att se skillnad på den som talar sanning och den som ljuger? Högsta domstolen har genom sin modell för utsageanalys försökt att strukturera processen.

Ett problem är att domstolen inte kan pröva alla kriterier på en utsaga utan väljer de kriterier som passar in på berättelsen. Det är givet att detta påverkar säkerheten i slutsatsen. Domstolen saknar också i regel både tid och kunskap inom psykologi som är en av de viktigaste förutsättningar för att kunna göra en rättvis bevisvärdering av en utsaga.

Ett annat problem är att vissa av kriterierna är oklara och kan användas för att ge stöd åt olika uppfattningar. Att en utsaga är konstant och oförändrad från första förhöret till sista domstolsförhandling kan t.ex. tolkas som att det är ett verkligt minne eller att det är en inlärd berättelse.

Det tredje problemet med HD:s modell är att människor har olika förutsättningar att uppfylla kriterierna. En person som är verbalt begåvad bedöms som mer trovärdig än en person som är introvert och helt saknar förmågan att spontant återge en händelse.

---

⁷³ NJA 2005 s. 712, NJA 1993 s. 616

⁷⁴ Schelin (2007) s. 196

Det fjärde problemet är det mest centrala, det saknas tillräckligt empiristiskt stöd för HD:s modell för utsageanalys. Det finns inget vetenskapligt underlag som bekräftar att en sanningsenlig utsaga är omedelbar, spontan, konkret, detaljrik, konsekvent, konstant etc. Kriterierna från HD är baserat på ett common sense resonemang som utgår ifrån allmänna erfarenheter.⁷⁵

Majoriteten av de studier som gjorts visar att människor tror sig kunna avslöja en lögnare genom subjektiva ledtrådar, t.ex. att en lögnare möter blicken i mindre utsträckning än en person som talar sanning. Dessa subjektiva ledtrådar har inget stöd av forskningen. Övrigt är också att forskningen visar att förmodade experter i allmänhet inte är bättre än lekmän på att avslöja lögnare. Det är lätt att få en känsla av uppgivenhet när forskningen i stor utsträckning visar att det inte finns några säkra förklaringar eller ledtrådar för att avslöja lögnare. Schelin menar att HD:s modell för utsageanalys inte är meningslös, tvärtom är kriterierna utmärkta att använda som utredningsinstrument.⁷⁶ Men problemet kvarstår i att modellen inte används som utredningsinstrument i domstolarna utan som ett givet instrument för att bedöma trovärdighet och tillförlitlighet.

---

⁷⁵ Granhag, Christiansson (2008), s. 403

⁷⁶ Schelin (2007), s. 60

8 "Säpomannen"

8.1 Inledning

Målet med den av media kallad "säpomannen" består av två domar, Uppsala tingsrätt, mål nr: B5763-09, samt Svea hovrätt, mål nr: B 4280-10. Jag har valt att analysera detta fall för att det dels visar på problemen med användandet av psykologer i brottmålsprocessen och att det handlar, likt många andra sexualbrott, om trovärdighet och tillförlitlighet vilket gör det intressant att analysera.

Jag kommer att avgränsa mig i min analys av fallet med "säpomannen" på så sätt att analysen endast omfattar åtalpunkt 1 (grov våldtäkt). Jag kommer inte att redovisa bevisningen för åtalpunkt 2 (övergrepp i rättssak).

Åklagaren lämnade under våren 2010 in en stämningsansökan till Uppsala tingsrätt gällande grov våldtäkt. J var åtalad för grov våldtäkt mot sin före detta flickvän E. J häktades kort därefter med fulla restriktioner.

8.2 Tingsrätten

Tingsrätten fann att åtalet för grov våldtäkt var styrkt och påföljden för J blev fängelse i sex år.

Bevisning i målet var följande:

- B som är make till målsäganden som under kvällen den 19 september pratade med målsäganden,
- C som är målsägandens chef,
- D och J som är väninnor till målsäganden,
- E som är målsägandens mor
- A.K som är J:s chef, som hade kontakt med både J och målsäganden
- J.A och B.A som är polismännen som kallades till gärningsplatsen under natten mellan den 19 och den 20 september 2009
- M.H, en polisman som haft kontakt med målsäganden efter händelsen genom sitt arbete med vittnesskydd och personskydd
- C.R, psykolog som avgett utlåtande i målet
- P.J och L.H som är läkare, båda har utfärdat intyg i målet,

- F och G, som tidigare haft relationer med målsäganden
- K.Å, före detta flickvän med J
- På begäran av J har vittnesförhör även hållits med H.A och K.A som befann sig i området kring gärningsplatsen under aktuell tid
- H.E och B.S som varit kollegor till J
- M.O, läkare och specialist i rättsmedicin
- SÅ.C som är professor i psykologi

Skriftlig bevisning har också åberopats av parterna, däribland flera läkarintyg. De sakkunniga, professorn Anders Eriksson, specialist i rättsmedicin och docenten Jan-Henrik Stjendahl, specialist i obstetrik (en gren av medicinen som innefattar det kvinnliga bäckenets och de kvinnliga könsorganens anatomi).

På åklagarens begäran har tingsrätten också hållit syn på hur handfängsel fungerar. I samband med denna syn så har målsäganden visat hur hon höll sina armar under det att hon var belagd med handfängsel.

Många uppgifter i målet som tagits upp vid huvudförhandlingen såsom bandupptagningar från förhör med målsäganden och den tilltalade är sekretessbelagda.

Gärningsbeskrivningen bestod av följande:

J har den 19 september 2009 i trädgården till ett av honom disponerat sommarhus på fastigheten Solvalla 1:32 i Uppsala kommun, mot målsägandens vilja, när hon legat i en solstol, slitit tag i henne och vänt henne på mage, varefter han fäst samman hennes händer med handbojor på ryggen. Härigenom har hon berövats sin frihet samt orsakats kraftig smärta. Han har därefter medelst våld och hot om våld genomfört upprepade anala och vaginala samlag samt fört in fingrar, hand och penisattrapp i hennes vagina och anus. Händelseförloppet har pågått från tidig eftermiddag till mörkrets inbrott och hon har under hela tiden varit belagd med handfängsel.

Våldet har bl.a. bestått i att han har

- dragit isär hennes ben och suttit grensle över henne,*
- utdelat ca 5 slag i ansiktet på henne så att hon känt smärta,*
- vid två tillfällen tagit stryptag på henne så att hon fått svårt att andas samt känt smärta,*
- vid flera tillfällen lyft hennes bojade händer så att hon känt mycket kraftig smärta i axelpartiet,*
- vid flera tillfällen vänt henne så hon kommit att ligga på rygg med handbojorna under sig med kraftig smärta som följd.*

Hotet har bestått i att han under en del av händelseförloppet har haft en pistol liggande intill sig och synlig för målsäganden.

Brottet är grovt, eftersom Jensen visat särskild hänsynslöshet och råhet, då övergreppen pågått under lång tid, det varit fråga om upprepade vaginala och anala penetrationer, hon utsatts för en mycket stor kränkning samt att hon varit frihetsberövad på sätt som beskrivits ovan.

Åklagaren och Målsäganden E har anfört följande när det gäller själva gärningen.

E låg på rygg och solade endast iklädd ett par "mjukisbyxor". Plötsligt uppfattade hon J:s närvaro och han lutade sig över henne och hon trodde att han skulle ge henne en puss. Istället för att ge henne en puss så tog han tag i hennes högra arm och lyfte henne så att hon vändes och landade på mage i stolen. Han förde därefter upp hennes armar bakom ryggen och satte sig grensle över hennes ryggslut. Hon kände något hårt och hörde ett ljud av ett par handbojor som drogs åt kring hennes armar. Hon frågade J vad han höll på med. Han tog då ett grepp om hennes strupe med sin hand och lyfte hennes huvud bakåt samtidigt som han i henne vänstra öra sa "du kan skrika hur högt du vill för ingen kommer att höra dig". Hon insåg då att det var allvar. Hon hade aldrig hört den rösten tidigare. Hon skrek rakt ut och han kunde sära hennes ben utan att hon kunde göra motstånd. På någon sekund tryckte han in sin penis i hennes anus vilket gav upphov till en fruktansvärd smärta. Hon fortsatte skrika och började sedan gråta. Han fortsatte att hårt och brutalt utföra samlagsrörelser i henne trots hennes upprepade skrik. När han slutat gick han ifrån henne en stund.

När han kom tillbaka vände han på henne så hon låg på rygg med tyngd över händer och axlar. E såg inget då hon hade hår i hela ansiktet för att hon hade gråtit. J slår henne upprepade gånger över hennes käke. Det blev svart och E såg stjärnor. J tog tag i dynan som E låg på och drog ner den på gräsmattan och vände henne så hon låg på mage. Han trängde igen in i henne anus med sin penis och utförde samlagsrörelser. E uppfattade det som han då även använde en dildo i henne. Han slutade efter en stund och lämnade platsen.

När han kom tillbaka vände han på E så att hon låg på rygg. J tryckte sedan på hennes struphuvud så att det svartnade för henne. E uppfattar det som att han försöker stoppa in sin hand i henne vagina. J lämnar henne och är borta relativt länge.

När han återvänder är det mörkt ute. E uppfattar det som att han håller vatten över henne. Hon kände en lukt och uppfattar det som att han smetade ut avföring på hennes stjärt och ben. E låg då på mage och kräktes. Sedan lossar J på hennes handfängsel och lämnar henne.

E sprang sen in i huset och tar med sig bilnycklar och sin privata mobiltelefon och sprang sedan till bilen och körde fram till grinden. När E upptäckte att gårdsgrinden var stängd och att varningslampan på bensinmätare lyste rött förlorade hon all kraft och gav upp flyktförsöket. E väljer då att följa med J in i huset igen. Under natten så hotar J henne flera gånger genom att säga att han ska bryta nacken av henne son. Det var därför hon angav till A.K att allt var bra och till den polispatrull som anlände att allt var lugnt och hon avböjde deras förfrågan om hon ville åka med polisen.

J har berättat följande om händelseförloppet under den angivna gärningstidpunkten.

J och e hade badat bastu och torkade av varandra ut på gräsmattan. De hade sedan ställt upp solstolen och lagt en dyna på för att skydda den. I solstolen så utfärdade han oralsex på E. E ville att han skulle hämta en dildo och använda på henne. Det gick inte särskilt bra att ha samlag i solstolen så de flyttade därför ner på gräsmattan och fullföljde samlaget där. En stund senare hämtade han sina handfängsel. E undrade om det var dags nu och han svarade att det var det. Han bad henne lägga sig på mage med händerna bakom ryggen, vilket E också gjorde. Han satte på henne handfängsel men låste aldrig. Han påbörjade samlag. När han tog av henne handfängslet så försökte E ge honom en örfil som han parerade. Han sa då till henne att "mig slår du inte" och gav henne fyra örfilar över kinden. De pussades och låg kvar ute en stund. Det var då tidig eftermiddag. De grillade kött som de åt till lunch. Efter lunchen fikade de på altanen och två kvinnor passerade vid tomtgränsen. Han och E skrattade och skämtade om vad kvinnorna skulle ha sett om de kommit tidigare. Det började skymma och de gjorde i ordning skaldjur som de haft med sig. Efter maten låg de i

soffan och E ville diskutera en dispyt de haft några dagar tidigare. J var trött och ville inte prata. E blev då väldigt arg. J gick ut i köket och när han återvände så hade E lagt sig i sängen med ryggen mot honom. J frågade vad som stod på varav E började förolämpa hans exfru och barn. J tog då sin säng och gick ut ur rummet. E sa att det skulle vara slut om han gick. Han sa att det var slut. E ville att J skulle köra hem henne. J sa då att han inte kunde för han hade druckit vin men kunde beställa en taxi åt henne. E tog då bilen som stod parkerad utanför. Vid grinden skrek hon åt honom att han var galen och hade misshandlat och våldtagit henne. Han öppnade grinden och såg henne köra iväg. J gick in igen, efter en stund kom E tillbaka.

8.2.1 Förevarande utredning

J och E fick kontakt med varandra via en hemsida i juni 2009. Efter en viss telefonkontakt så träffades de och inledde nästan direkt en sexuell relation. I deras sexuella historia förekommer med bådars samtycke vaginala, anala och orala samlag samt lättare stryptag, slag på stjärten och bett. De har även använt dildo.

Helgen den 18-20 september 2009 tillbringade E och J på J:s fars lantställe, vilket också är platsen för de påstådda gärningarna. Både J och E har förfogat över fler telefoner. Under lördagen den 19 september vaknade de och åt frukost. De badade bastu på förmiddagen. När det gäller händelseförloppet därefter går åsikterna isär.

Under eftermiddagen för den påstådda gärningen, närmare bestämt kl. 16.19, skickades det ett SMS från E:s privata mobiltelefon till en av hennes väninnor, vittnet J.

Enligt telefonlistorna framgår det att E ringde från sin privata mobiltelefon till J två gånger senare under kvällen. E ringde därefter ett samtal till sin exmake som varade i tre och en halv minut. Det har även framgått att E ringde vittnet D två gånger men inte fick kontakt utan lämnade ett meddelande på hennes telefonsvarare om att hon ville bli kontaktad.

Det har framgått att E befann sig i J:s bil under de samtal som redovisats. Enligt E stod bilen still vid grinden till lantstället men J påstod att E lämnat fastigheten. Att det sista samtalet kopplats upp mot en annan telemast än övriga samtal ger stöd åt J:s uppgifter om att E lämnat fastigheten.

8.2.2 Tingsrättens bedömning av trovärdigheten

Tingsrätten bedömer målsägandens trovärdighet utifrån iakttagelser i hennes utsaga och gamla SMS till J.

Tingsrätten anser att E gav ett trovärdigt intryck i rätten på den grund att hon, med stor vanda, lämnat en lång och detaljerad berättelse. Att E även

berättat om tankar och känslor under de påstådda gärningarna anses också öka hennes trovärdighet. Tingsrättens ledamöter anser också att hon varit nyanserad i sina uppgifter då hon lyft fram såväl positiva som negativa sidor hos J. E gjorde ett "mycket starkt" intryck på tingsrätten och berättelsen anses vara självupplevd.

Enligt tingsrätten finns det uppgifter i E:s berättelse som sedda för sig eller i jämförelse med övrig bevisning framstår som mindre sannolika, detta påverkar bedömningen av hennes trovärdighet negativt.

E har i tidigare förhör berättat att J varit intresserad av "dominans sex" och att det var han som hade kunskapen samt att det var han som tog initiativ till sådant sex och konversationer med sådant innehåll. J däremot hävdar motsatsen, det var E som hade kunskapen och erfarenheten av "dominans sex". E skickade i ett tidigt skede av deras förhållande SMS till J med innehåll som framstår som sado-masochistiskt. Den 6 juli 2009 skickade E ett SMS till J:

“Nästa gång vill jag ha en röd rumpa och mina bröst ska vara nästan blå...Ligga fast i bojor och låta dig göra vad du vill är en skräck förtjusande tanke...Puss.”

Den 23 juli 2009 har hon skrivit:

“Vill ligga fast spänd på ditt köksbord samtidigt som du våldför dig på mig...”

och senare samma dag:

“jag vill titta dig i ögonen när du rappar mig med den smala piskan över min redan röda stjärt...”

E:s förklaring till varför hon skickat SMS av detta slag är att det gjorde J upphetsad och att hon endast svarat på liknande SMS från honom inte var den som startat konversationerna. De SMS som J skickat finns inte med i förundersökningen eftersom E inte har lämnat in sin mobiltelefon för undersökning då hon bedömt att det, efter hon raderat meddelandena, inte finns något intresse kvar i den. Försvaret krävde att mobiltelefonen skulle undersökas men åklagaren beslutade att inte komplettera förundersökningen i det avseendet.

E har uppgett att J berättat för henne om en hemsida som heter "Darkside" där han fått kontakt med kvinnor som var intresserade av "dominans sex". I ett SMS som E skickade till J den 21 juli 2009 skriver hon:

" har du varit inne på darkside någon gång? Finns riktigt upphetsande noveller, kanske läsa tillsammans...;)"

. Den formuleringen ger intrycket av att E inte fått kännedom om hemsidan från J.

Försvaret har under förundersökningen begärt att E:s dator skulle undersökas på den grund att J uppgav att hon hade bilder på bundna kvinnor i sin dator. E:s dator har inte undersökts men hon har lämnat in bilder från sin dator till polisen föreställande lättklädda bundna kvinnor. E har förklarat bilderna med att de skickats till henne av en "coach" som hon konsulterat för personlig utveckling i samband med att han frågade henne hur stort hennes kontrollbehov var och om det fanns någon situation där hon släppte på kontrollen. Tingsrätten ansåg att den förklaringen framstod som märklig.

Om J:s trovärdighet är tingsrätten, milt sagt, fåordig. J har lämnat en berättelse som varit detaljerad, sammanhängande och logisk, han framstår som trovärdig enligt tingsrätten.

8.2.3 Utsagans tillförlitlighet

Tingsrätten anser att E gjort ett trovärdigt intryck och att hennes berättelse framstår som självupplevd. Att E natten till den 20 september hade möjlighet att lämna platsen med den polispatrull som kom till platsen men valde att inte följa med är enligt tingsrätten varken oförståeligt eller märkligt. De omständigheter som påverkat hennes utsaga negativt medför att det krävs starkt stöd av övrig bevisning för att E:s uppgifter ska kunna läggas till grund för bedömningen.

Stödbevisning för E:s utsaga;

- E har under natten i upprört tillstånd kontaktat sin exmake och berättade att J våldtagit henne.
- E har dagen efter gärningstillfället vid ett läkarbesök uppvisat fynd i form av rodnad runt slidöppningen samt sprickor kring ändtarmsöppningen och en lätt blödande slemhinna in som av Socialstyrelsen rättsliga råd bedömts vara förenliga med sådana penetrationer som hon berättat om.
- E har också fått en psykisk skada, PTSD, posttraumatiskt stressyndrom.
- Vittne B, C, Mikael Hiljegren och Christina Rohdén har lämnat uppgifter om E:s rädsla och reaktioner efter händelsen.

Stödbevisning för J:s utsaga

- Tingsrätten skriver att de medicinska fynden var för sig kan ha andra orsaker än de påstådda övergreppen
- Det SMS som skickades från hennes mobiltelefon under tiden för den påstådda gärningen.
- Att vittnena H och K inte la märke till något avvikande när de under den aktuella helgen passerade fastigheten.

- Att man inte påträffat något DNA i den bilstol som E hävdade att hon suttit naken i när hon gjorde sitt första flyktförsök. Enligt telefonlistorna bör E ha suttit i bilsätet mellan en halvtimme och en timme.

8.2.4 Analys av tingsrättens dom

Tingsrättens uppgift är att göra en helhetsbedömning av alla de uppgifter som presenterats och sedan ta ställning till om bevisvärdet är så starkt att det når upp till beviskravet.

E:s utsaga uppfyller realitetskriterierna, den är lång, klar, sammanhängande och detaljerad. Enligt HD:s praxis innebär detta att utsagan är att se som sannolik och verklighetsförankrad. Utan vidare fördjupning förklarar tingsrätten att även J:s utsaga är trovärdig. Tingsrätten är noga med att förklara att för fällande dom krävs stöd av övrig bevisning. Tingsrätten anser att E:s utsaga tillsammans med övrig bevisning når upp till beviskravet utom rimligt tvivel.

Min kritik mot domslutet handlar dels om att jag anser att bevisningen inte håller för en prövning mot de alternativa hypoteser man uppställer och om utredningens robusthet. Skulle en alternativ hypotes kunna ge en annan rimlig förklaring till åklagarens gärningsbeskrivning? Bevisning som att man inte hittar någon DNA i förarstolen, telefonlistorna och de skickade SMS:en vid det påstådda gärningstillfället är bevis som skulle ge en rimlig förklaring vid uppställandet av en alternativ hypotes.

Att varken dator eller telefon lämnats in för närmare granskning är en stor brist i förundersökningen. Målet handlar i stor del om trovärdighet, om man i E:s dator kunnat påvisa ett stort intresse för ”dominanssex” och i hennes telefon kunnat konstatera att hon inte enbart svarat på sms från J skulle man haft större möjlighet att ifrågasätta hennes trovärdighet. Utredningen i målet är omfattande men bristfällig på vissa punkter. Grundläggande principer som att åklagaren har bevisbördan och åklagarens objektivitetsplikt verkar vara principer som fallit i glömska i Uppsala tingsrätt.

8.3 Hovrätten

I hovrätten hade parterna återoppat i huvudsak samma bevisning som i tingsrätten. Det hade därutöver tillkommit skriftlig och muntlig bevisning av betydande art. Hovrätten har även hållit syn på platsen. Detta innebar att det blev fråga om en delvis ny prövning och inte endast en överprövning som är det normala vid hovrätten.

Hovrätten upprepar de av tingsrätten angivna utgångspunkterna för bedömning. Liksom vid andra brottmål, för en fällande dom krävs det att det

ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till det åklagaren påstår. När det som i detta fall saknades direkta vittnesiakttagelser kan en trovärdig utsaga från målsäganden i förening med vad som i övrigt framkommit i målet vara tillräckligt för en fällande dom. Hovrätten tar också upp det högsta domstolen slog fast i NJA 2009 s. 447 att det är ett rimligt krav att målsägandens uppgifter till den del det är praktiskt möjligt blivit kontrollerade under förundersökningen. Hovrätten är också noga med att påpeka att J:s uppgifter måste motbevisas för att åtalet ska anses styrkt. Hovrätten valde att gå igenom alla de omständigheter i målet som talar för eller emot åklagarens gärningspåstående. Jag har valt att presentera de uppgifter som är nya och de som varit avgörande för utgången i målet.

8.3.1 Målsägande E:s skador

E har berättat att J under de påstådda övergreppen gav henne ett hårt slag mot hakan och fyra fem ytterligare slag mot ansiktet. Hovrätten finner det märkligt att hon vid läkarundersökningen dagen efter inte uppvisat några skador eller blåmärken. E har även påstått att hon varit belagd med handfängsel på ryggen och att hon en viss tid också legat på rygg. Mot denna bakgrund anser hovrätten att hon borde haft blåmärken eller rodnader på ryggen något som inte noterats vid läkarundersökningen.

8.3.2 Målsägandens intresse för BDSM

E har påstått att hon aldrig haft något intresse för BDSM (bondage, dominans och sado-masochism) och att hon aldrig varit inne på sidor som darkside, de SMS och MMS hon skickat till J endast utgjorde svar på meddelanden från honom. Hovrätten köper inte den förklaringen och skriver att den inte framstår som trovärdig. Hovrätten anser att eftersom hon inte varit sanningsenlig i dessa delar, trots att de kan ha andra förklaringar, ändå är ägnad att minska trovärdigheten hos hennes person och tillförlitligheten i hennes berättelse.

8.3.3 Dator och telefon

E har som framgår av tingsrättens dom vägrat lämna ut sin dator och telefon för undersökning av polis. Som skäl för detta har hon angett misstro beträffande sekretessen i utredning och hon har även velat skydda sin och sin sons integritet och privatliv. Detta har medfört att hennes uppgifter i vissa delar inte har kunnat kontrolleras.

8.3.4 Hypotermi

En läkare som är specialiserad på området hypotermi har gjort bedömningen att om E legat naken på marken mellan kl. 1200-2245 med en medeltemperatur utomhus på 14 grader borde hennes kroppstemperatur sänkts till 35 grader eller under. Läkaren påstår att det inte är speciellt sannolikt att en kvinna skulle kunna springa snabbt eftersom hon borde haft svårt att koordinera sina rörelser. E har i förhör påstått att hon varken känt sig kall, frusen eller stel. Hon har tvärt emot sagt sig upplevt att hon flög fram i mörkret. Hovrätten anser att detta påverkar hennes trovärdighet negativt.

8.3.5 Brister i utredningen

Hovrätten anser att det föreligger brister i utredningen såsom att E:s kläder, telefon och dator inte tillvaratagits och undersökts. Hovrätten påpekar också att även om tvångsåtgärder kan uppfattas som ingripande och kränkande är det vid utredning av allvarliga brott viktigt att målsägandens uppgifter så långt som möjligt kan kontrollera. Hovrätten riktar också kritik mot polisförhören uppgifterna som rörde avföring och kräkning. Att uppgifterna inte förts in av E utan av förhørsledaren vid förhöret påverkar bevisvärdet negativt.

8.3.6 Hovrättens bedömning

Hovrätten anser att E inte talat sanning beträffande sitt intresse för dominans sex något som påverkat hennes trovärdighet negativt. Man anser också att vissa delar av E:s berättelse innefattar ett svårförståeligt risktagande från J:s sida. Hovrätten anser också att E:s uppgifter om hur övergreppet ska ha gått till stöds inte av någon annan utredning, även om hon under stor vanda och starka sinnesrörelser gett ett trovärdigt intryck. Det finns enligt Hovrätten istället ett flertal omständigheter som talar emot att det gått till som E uppgett. En avgörande sak var uppgifterna som kommit fram om hypotermi som varit svårörenliga med E:s utsaga. Hovrätten anser att det inte finns någon sådan alltigenom trovärdig och tillförlitlig målsägandeberättelse som enligt högsta domstolen i föreningen med vad som i övrigt framkommit är tillräckligt för en fällande dom. Hovrätten anser inte att utredningen uppfyller högsta domstolens krav på att målsägandens uppgifter till den del det är möjligt kontrollerats. J friades på alla punkter.

8.3.7 Analys av hovrättens dom

Den tilltalades uppgifter är det som ska ligga till grund för domslutet så länge inte annat ha bevisats. Vid två konkurrerande alternativ ska domstolen välja det som är förmånligast för den tilltalade detta följer av principen hellre fria än fälla.

Utredningen i tingsrätten är omfattande men också bristfällig på flera punkter. En fråga man kan ställa sig då är om bevisning är så pass robust att den kan ligga till grund för en bevisvärdering? Det är domstolens uppgift att avgöra om det framlagts en tillräckligt bra utredning för att på ett fullgott sätt avgöra skuldfrågan. Jag anser att utredningen i tingsrätten var för smal och ensidig för att på goda grunder komma fram till en slutsats som är bortom rimligt tvivel. Att tingsrätten anser att åklagaren lyckats med sin falsifiering av de alternativa hypoteser som ställts upp är anmärkningsvärt.

I hovrätten har advokat Johan Eriksson presenterat nya bevis, det starkaste är onekligen läkaren, en expert inom hypotermi, som berättar om att målsäganden borde haft en kroppstemperatur under 35 grader. Detta innebar att hon inte haft möjlighet att agera som hon påstått. De poliser som kom till platsen skulle dessutom lagt märke till de symptom en sådan nedkylning innebär. Att åklagaren under sin utredning inte behandlar det faktum att målsäganden påstår sig legat fastkedjad naken utomhus i över 10 timmar är anmärkningsvärt.

9 Avslutande kommentarer

9.1 Nämndemännens vara eller icke vara

I svenska domstolar är det inte bara utbildade jurister som dömer. I Sverige finns också nämndemän som ska fungera som allmänhetens förlängda arm i domstolen. Nämndemän får inte vara jurister utan ska ha andra arbeten i samhället. De nomineras av de politiska partierna, och tanken är att de ska komplettera den lagkunnige domarens juridiska kunskap.

Att ha god kännedom om det juridiska systemet, hur en bevisvärdering bör gå till och syftet med lagen verkar inte vara tanken med nämndemannasystemet. Tanken kring nämndemännen verkar istället bygga på att vanliga människor ska arbeta med ett regelverk de inte känner till. Maria Abrahamsson (M) gjorde jämförelsen med att nämndemän får avgörande inflytande i en komplicerad rättssak med att en bilmekaniker skulle utföra en besvärlig kranskärloperation, jag är beredd att håll med.

Det finns en stor risk att dessa politiskt tillsatta nämndemän tar med sig sina åsikter, uppfattningar och agendor in i domstolen. Efter Sverigedemokraternas intåg i riksdagen har debatten mot nämndemän tagit fart. När en invandrare, som ev. är åtalad för ett sexualbrott, kommer bli bedömd av en Sverigedemokrat är det svårt att köpa argumenten *för* ett nämndemannasystem.⁷⁷

9.2 Sakkunniga

Efter att ha läst diverse böcker och artiklar i ämnet vittnespsykologi står det klart att det inte finns någon säker metod för att avgöra om någon talar sanning. Problemet kvarstår i att domstolarna måste fälla avgörande genom att värdera muntliga utsagor. Frågan vem man ska tro på är återkommande i svenska domstolar. I fallet med den så kallade säpomannen vittnade psykologer om hur minnet fungerar i stressade situationer. Två psykologer var kallade och kom fram till olika slutsatser, och här ligger problemet med att använda psykologer i rättsprocessen. Sättet som psykologerna användes på i fallet med säpomannen knyter an till debatten man hade i slutet på 1980-talet. Under 1980-talet var det populärt att ta in en psykolog som en expert för att bestämma vad som var sanning och lögn. Problemet var att båda parter kallade varsin psykolog som ofta fram till olika slutsatser.

---

⁷⁷ Motion 2010/11:Ju223

En av de mest kritiska rösterna mot psykologer som sakkunniga är JustR. Gregow som i sin artikel från 1996 talar sig varm om den rådande graden av rättsäkerhet i dagens sexualbrottsmål. Gregow menar att psykologer i för stor utsträckning visat för stor säkerhet i sina slutsatser och haft en övertro till sin verksamhet. Jag anser att Gregows argument är ologiska. Att påstå att domare och lekmän skulle göra en bättre utsageanalys än experter med mångårig forskning på området är för mig märkligt.

Många jurister anser sig kunna avslöja en lögnare genom att studera en människas kroppsspråk t.ex. genom rodnad, svettning och flackande blick. Enligt den psykologiska forskningen är faktiskt lögnaren mer kroppsligt samlad än sanningssägaren. Fördomarna om hur en lögnare beter sig bottnar ofta i våra egna erfarenheter av att ljuga samt att vi i TV-såpor, filmer och böcker blir matade med bilden av lögnaren som en synbar avvikare.⁷⁸ Slutsatsen är självklar: Domstolen behöver ta till sig den aktuella beteendevetenskapliga forskningen om minne och lögn.

De flesta experter och domare är eniga om att domstolarna behöver mer kunskap om hur människans minne och perception fungerar i olika situationer. Men domstolarna verkar inte vet hur man ska tillgodogöra sig denna kunskap.

Min lösning för att öka kunskapen i domstolarna är enkel. Flera rättsområden i Sverige anses vara så komplicerade att det krävs speciell kompetens av de som ska döma i målen. I Sverige har vi därför specialdomstolar som t.ex. miljödomstolen och arbetsdomstolen. Brottmål har inte ansetts vara ett sådant specialområde. Min lösning är att domstolen ska anlita en sakkunnig expert inom utsageanalyser som en bisittare och på så sätt skapa en ny form av specialdomstol för de fall där utsageanalys är nödvändigt.

9.3 En hållbar utredning

I fallet med säpomannen ansåg hovrätten att det fanns vissa brister i utredningen. Bristerna i utredningen var bl.a. att målsägandens kläder inte tillvaratagits och undersökts. Detsamma gällde målsägandens telefon och dator. Hovrätten påpekar att när det gäller utredning av allvarliga brott är det, även om tvångsåtgärderna som i detta fall kunde uppfattas som ingripande och eventuellt även kränkande, viktigt att målsägandens uppgifter så långt som möjligt kontrolleras.

Problematiken med ord-mot-ord situationer kanske inte ska ses som ett problem med själva bevisvärderingen utan att utredningen inte är tillräckligt hållbar. Genom en hållbar utredning skulle man med all säkerhet upptäcka mer hållbar bevisning. En hållbar utredning kan komma att göra

---

⁷⁸ Granhag, Christiansson (2001), 153 s.

bevisvärderingen av muntliga utsagor onödig. I fallet med säpomannen hade en mer noggrann utredning av målsägandens påståenden och beteende av våldtäkten besparat mycket lidande. Utan en hållbar utredning ökar risken för godtyckliga domar grundade på felaktiga premisser.

Utredningsarbetet i vårt samhälle är omfattande och brister kan få svåra konsekvenser för enskilda. Psykologen Bo Edvardsson skriver i sin artikel ”vad är sakligt utredningsarbete?”⁷⁹ att dåligt utredningsarbete årligen kostar stort mänskligt lidande och miljardbelopp för skattebetalarna. Regeringsformen 1 kap. 9§ stadgar att inom offentlig förvaltning ska man iaktta saklighet och opartiskhet. En annan viktig föreskrift är Rättegångsbalkens 23 kap 4§ att man ska presentera uppgifter som talar för den misstänktes fördel, dvs. att man ska även leta efter bevis för de alternativa hypoteser som ställs upp. Ett påstått sexualbrott ska formuleras som en eller flera frågeställningar som ska styra utredningen. En riktig utredning startar alltså inte med en övertygelse som ska bekräftas. En utredning ska också tydligt kunna ange sina frågeställningar. Den logiska strukturen i en utredning måste vara tydlig och ska styras av sin frågeställning. Bo Edvardssons lösning för en mer hållbar utredning är i korthet följande:

- öppen redovisning, inga dolda eller hemlig uppgifter
- Allsidighet, urvalet ska vara allsidigt i förhållande till den frågeställning man har och inte enbart bekräftelsesökande
- Relevans, uppgifterna ska ha med frågeställningen att göra
- Korrekthet eller rimligt säkerställande, flera arbetssätt bidrar till att uppgifter kan rimligt säkerställas eller förkastas:
  - (a) Systematisk replikering från den som är föremål för utredningen, dvs. om person A berörs av en uppgift så ska A erbjudas möjlighet att i lugn och ro läsa igenom och replikera.
  - (b) Källkritisk granskning i övrigt, dvs. uppgifter som man på sakliga grunder kan anta vara felaktiga ska förkastas
- precisering, vaga uppgifter är oanvändbara. Antalet möjliga tolkningar av en uppgift minskas vid en precisering.
- Källredovisning, avser namn på uppgiftslämnare, tidpunkt och plats där uppgiften uppkommit. Tidsuppgifter kan vara viktiga då de kan avgöra åldern på uppgiften och tidsföljden mellan olika händelser.
- Osäkerhetsmarkering, en uppgift som mer eller mindre är osäker ska språkligt markeras som sådan. Det gäller att tydliggöra skillnaden mellan att något är fallet och att någon enbart påstår något. Jämför t.ex. ”A våldtog B” med ”A påstår att B våldtog henne”. Det senare påståendet signalerar en osäkerhet om vad som hänt.

Alla alternativa hypoteser som kan vara aktuella ska eftersökas, formuleras och prövas mot befintliga, preciserade och källredovisade uppgifter. Med

---

⁷⁹ Edvardsson, 2008

enbart bekräftelsesökande arbetssätt kan man inte veta om hypotesen skulle överleva försök till falsifiering.

Det är av stor vikt att utredare är medvetna om hur lögnens psykologi fungerar och om sina egna brister. För att få en hållbar utredning gäller det att utredare förkastar sina stereotypa uppfattningar och övertron på sin egen förmåga. Efter läst otaliga sexualbrottsdomar får jag intrycket av att tingsrätterna inte är medvetna om att bristfälliga utredningar är just bristfälliga. Om så är fallet är ett krav på hållbara utredningar kanske den bästa lösningen.

9.4 Resningsnämnd

I Sverige är det Högsta Domstolen som har makten att avslå eller bevilja resningsansökningar. Högsta Domstolen beviljar i princip endast resningstillstånd i de fall någon helt ny omständighet tillkommit. År 2009 fick Högsta Domstolen in 4738 ansökningar om prövning, 118 beviljades.

Justitiekansler Göran Lambertz presenterade 2006 i rättssäkerhetsprojektet ”felaktigt dömda” att många oskyldigt dömda sitter i svenska fängelser. Lambertz argumenterar för att en oberoende resningsnämnd ska inrättas för att stärka rättssäkerheten och ge felaktigt dömda bättre möjlighet till upprättelse. Lambertz får stöd för sina argument av ordföranden i Högsta Domstolen, Johan Munck.

I en debattartikel i Dagens Nyheter den 18 september 2008 uttryckte sig Munck enligt följande:

”Jag tycker att det är besvärligt i många fall att avgöra om en dom är riktig eller ej. Jag skulle vilja se en ordning liknande den i Norge, Danmark och England. Där har man ett särskilt organ som utreder påståenden om felaktiga domar”

Flera länder i Europa har skapat resningskommissioner, t.ex. Storbritannien och Norge. I Storbritannien kan kommissionen exempelvis besluta om förnyade polisutredningar och även göra egna undersökningar.

En svensk resningskommision skulle vara helt fristående från rättsvårdande myndigheter som åklagare och polis och skulle granska de fall där förnyad prövning begärs. En resningskommision skulle inte bara öka rättssäkerheten för felaktigt dömda utan skulle på sikt också förbättra metoderna för att få en mer hållbar utredning. För att rättssäkerheten ska öka är det viktigt att vi aldrig slutar med att ifrågasätta rättsväsendets arbetsmetoder.⁸⁰

---

⁸⁰ 2008/09:Ju416

9.5 Slutord

En av de grundläggande skyldigheterna för staten är att skydda sina medborgare mot brott och åtala dem som begått brotten. Men det är likväl statens uppgift att se till att ingen döms utan en fullständig och rättvis rättegång.

I Sverige är det åklagaren som ska styrka sin sak, den tilltalade ska inte behöva bevisa att han är oskyldig. Åklagaren ska förhålla sig objektiv i skuldfrågan och ta hänsyn till sådant som talar till den tilltalades förmån. En åklagare ska väcka åtal om han anser att det finns tillräckligt med bevis för att få den tilltalade dömd. Kravet för att någon ska bli dömd är att det ska vara ”*ställt utom rimligt tvivel*” att han är skyldig.

Det absolut största rättssäkerhetsproblemet idag handlar om beviskravet och den prövning som domstolarna gör för att få en person fälld. Under mina år på juristprogrammet har man ofta hört frasen ”*det är bättre att tio skyldiga släpps än att en oskyldig döms*” som ett slags bevis på vilken rättssäkerhetstänkande vi har i Sverige. Jag anser att problemet med balansgången mellan att fria eller fälla handlar om hur rätten ska tolka dagens beviskrav. Torkel Gregow har skrivit att rätten bör tolka begreppet *ställt utom rimligt tvivel* som att det ska vara uteslutet att den åtalade är oskyldig. Det är lätt att få känslan av att domare idag inte behandlar alternativa hypoteser i den utsträckning som de kanske borde göra. Enligt Gregows tolkning på beviskravet ska rätten fria den misstänkte om det är fullt tänkbart om det gått till på något annat sätt än vad åklagaren presenterar. Förklaringarna till detta avkall på rättssäkerhet har många faktorer men två faktorer står ut anser jag, förväntningar från samhället att få människor dömda och att rättsäkerhet inte vinner röster.

Förväntningarna på domare och åklagare är höga för att få någon fälld, speciellt när det gäller allvarlig brottslighet. Att visa resultat har i dagens mediasamhälle blivit allt mer viktigt och domstolen är inget undantag. Att en person blir friad i rätten ses som ett misslyckande. Det är uppenbart att vissa domare och åklagare saknar en tillräckligt stark integritet för att fatta beslut som vid otillräcklig bevisning är korrekta men oönskade.⁸¹

Det politiska läget i Sverige blir allt hårdare. Många människor anser att straffen i Sverige är för korta och saknar en preventiv effekt. Att vinna politisk framgång i Sverige genom att föra en agenda för ökad rättssäkerhet och att alla misstänkta som inte bevisats skyldiga frias är svårt. Inför valet 2010 var det mer taktiskt att ta fram hårdhandskarna och skrika efter hårdare straff än att prata om rättssäkerhet.

En tillförlitlig utsaga i förening med hur målsäganden har reagerat efter en påstådd händelse är tillräckligt för att fälla en människa till ett långt

---

⁸¹ Lambertz (2009)

fängelsestraff.⁸² Frågan om det är rättssäkert att på dessa grunder döma någon har länge varit debatterat. Jur. prof. Anders Agell har länge debatterat problemet och skriver på sin hemsida hur han anser att den svenska rättsapparaten har en oförmåga att värdera muntliga utsagor och att han känner en stark oro inför framtiden.⁸³ Under 2006 skrev 15 advokater ett öppet brev till justitieministern där man tog problemet med domstolens bevisvärdering av muntliga utsagor, man påstod bl.a. att *"målsägarens obestyrkta uppgifter vänds snabbt till sanning. I praktiken läggs regelmässigt en bevisbörda för oskuld på den åtalades bord"*.⁸⁴ Att argumentera för en starkare rättssäkerhet vid sexualbrott är ett känsligt ämne. Att proklamera för att det höga beviskravet måste bibehållas även i sexualbrott vinner inga röster.

Genom HD:s prejudikat har jurister lärt sig att använda hjälpmedel som t.ex. konstantkriterium och detaljkriterier. Enligt jurister är det ett tecken på att en persons utsaga är tillförlitlig om den är full av olika detaljer och någorlunda konstant genom hela processen. Något jag lärt mig under mitt arbete är att detta inte stämmer, en person kan mycket väl ljuga detaljerat om en händelse och vidhålla sin historia under hela processen. Granhag har i sin bok vittnespsykologi förklarat att för att kunna bedöma tillförlitligheten i en utsaga måste man ha klart för sig vilken typ av minne en viss händelse bör ha skapat hos utsagepersonen och hur minnesbilden torde ha förändrats över tiden.⁸⁵ Det intressanta med HD:s tillförlitlighetskriterier som hämtats från tidig vittnespsykologi, Trankell m.fl., är att dessa inte var empiriskt belagda när de lanserades utan istället byggde på vaga rationalitetsuppfattningar.⁸⁶

Flera studier visar att jurister och poliser anser sig ha en god förmåga att avslöja en lögnare, men den verkliga förmågan är inte större än vad ett slumpmässigt val ger. Att man istället för att värdera en muntlig utsaga skulle kunna singla slant är att dra det lite långt men visar på problemet med den bevisvärderingen som görs i domstolarna. Det står klart att jurister behöver ta till sig av den beteendevetenskapliga forskningen om minne och lögn, om det görs genom mitt förslag att använda psykologer som en bisittare återstår att se.

---

⁸² NJA 2009 s. 447

⁸³ www.andersagell.se

⁸⁴ Oskyldiga döms till fängelse, Aftonbladet 8/5 2006

⁸⁵ Granhag, 2001, s. 153

⁸⁶ f.f

”Så länge vi inte själva riskerar att drabbas av bristande rättssäkerhet är det inte så konstigt om vi tycker – som många gör – att problemet inte är att oskyldiga blir dömda utan i stället att alltför få skyldiga blir det. Bristande effektivitet i brottsbekämpningen och därmed bristande trygghet är ett problem, detta råder inget tvivel om. Men den dag då man själv – eller kanske en son eller bror – såsom oskyldig drabbas av misstankar, då förstår man alldeles tydligt hur viktig även rättssäkerheten är. Blunda gärna och tänk efter.”⁸⁷

---

⁸⁷ Lambertz, Dagens nyheter 18/9 2008

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1938:44: *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk*

Motion 2010/11:Ju223: *Ett minskat nämndemannainflytande*

Motion 2008/09:Ju416: *En oberoende resningsnämnd*

Litteratur

Dahlman, Christian: *En tematisk introduktion i allmän rättslära*. Studentlitteratur 2010.

Dereborg, Anders: *Från legal bevisteori till fri bevisföring i svensk straffprocess*. Stockholms Juristförlag 1990.

Diesen, Christian: *Grunderna för bevisvärdering. Bevisvärdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*. Norstedts Juridik 1997.

Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik

Ekelöf, Boman: *Rättegång, fjärde häftet 6 upplagan*. Norstedts Juridik 1999.

Granhag, Christiansson: *Handbok i rättspsykologi*. Liber 2008

Lambertz, Justitiekanslern: *Rättssäkerheten i brottmål, rapport från justitiekanslerns andra rättsäkerhetsprojekt*. 2009.

Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor*. Iustus förlag 1987.

Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*. Norstedts juridik 2007

Stening, Anders: *Bevisvärde*. Acta Universitatis Uppsaliensis 1975

Wiklund, Nils, Sjöström, Ulla (red): *svensk vittnespsykologi. Utsagepsykologi i teori och praktik*. Studentlitteratur 2004.

Artiklar

Agell, A, *Min syn på den svenska rättsutvecklingen*, publicerad på www.andersagell.se

Browne, Grisso: *Psychologists as expert witnesses*. The sciences and engineering.

DePaulo, Morris, W L, *Discerning lies from truths: Behavioural cues to deception and the indirect pathway of intuition*, The deception of detection in forensic contexts, Cambridge University Press, Cambridge, s. 15-40, 2004.

Diesen, *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*, Juridisk Tidsskrift 1996/97 s. 525.

Edvardsson, B: *PM – Minnesfel en översikt – PM för praktiker*. 2005

Tidningsartiklar

Lambertz, *Forma en resningskommission*, SvD 16/10 2006.

Lambertz, *Rättssäkerhet*, DN 18/9 2008

Leijonhufvud, Madeleine, SvD 9/9 2009

Tidsskrift för Sveriges advokatsamfund, *Advokaten* 7, 2008

Oskyldiga döms till fängelse, Aftonbladet 8/5 2006

Munck, Rättssäkerhet, DN 18/9 2008

Edvardsson, *Vad är sakligt utredningsarbete*, publicerad på www.rsorg.se 2008

Rättsfallsförteckning

Tingsrätten:

Mål nr: B 5763-09

Hovrätten:

Mål nr: B 4280-10

Högsta domstolen:

NJA 1980 s. 725

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 1993 s. 68

NJA 2003 s. 323

NJA 2004 s. 437

NJA 2005 s. 712

NJA 2009 s. 447